

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
TÜRKİYE KÜLTÜR PORTALI PROJESİ

ARKEOLOJİ VE SANAT TARİHİ
ESKİ ANADOLU UYGARLIKLARI
TUNÇ ÇAĞLARI

Prof. Dr. Tayfun YILDIRIM

2009
ANKARA

1. 5. Tunç Çağları

Anahtar Kelime: Eski Tunç, Orta Tunç, Geç Tunç, Asur Ticaret Kolonileri Çağı ve Hititler.

Geç Kalkolitik Çağın sonunda bakır alaşımlarının ortaya çıkması ve tunç üretimine geçilmesiyle birlikte ‘‘Tunç ağları’’ olarak adlandırılan dönem başlar. Tunç ağları kendi içinde kentleşme, teknolojik yenilikler, beylikler döneminin ortaya çıkması, ilk krallıklar ve merkezi yönetimlerin oluşması gibi sosyal ve politik gelişmeleri de kapsayan uzun bir süreçte yaşanır. Bu nedenle Eski, Orta ve Geç Tunç ağları olarak üç ayrı evreye ayrılır. Tunç çağlarının erken evresinde (Eski Tunç ağı) tuncun keşfiyle birlikte madencilikte, sanatta, ticarete, kentleşmede büyük bir ilerleme kaydedilir. Eski Tunç ağı Anadolu’da yazının henüz tanınmadığı bir evredir.

M.. II.Binin başından itibaren Anadolu’da Orta Tunç ağı başlar. Bu evrede yazı kullanılmaya başlar. Ancak bu kullanım Anadolu’ nun bir bölümü ile sınırlıdır. Bugünkü bilgilerimize göre Orta Anadolu’nun tamamı, Kuzey Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Akdeniz’in Doğusundaki alan yazının kullanıldığı bölgeyi oluşturur. Yazının kullanıldığı bölgelerde bu dönem Asur Ticaret Kolonileri ağı olarak adlandırılır. Dönemin yazılı belgeleri az da olsa tarihi bilgiler içerir ve Orta Anadolu ile güneye, güneydoğuya uzanan coğrafyada yerel krallıkların varlığına işaret eder. Belgelerde, Kaniş, Mama, Wahşuşana, Hattuş, Buruşhattum gibi yerli krallıkların ve yöneticilerin adları zikredilir. Bu sistem içinde yerli krallıklardan bazıları ön plana çıkar. Hattuş güçlü konuma gelir ve başlangıçta yerel bir beyliğin başkenti iken zamanla merkezi bir güce dönüşür ve Hitit Devletinin temelleri bu krallıktan gelişir. Orta Anadolu’da, Kızılırmak kavsini içerisinde, çekirdek bölgede güçlenen krallık, I. Hattuşili den itibaren politik gücünü Kuzey Suriye ve Orta Mezopotamya’ya doğru arttırır.

Geç Tunç ağı olarak adlandırılan dönemde (M.. II. Binin ikinci yarısı) Hititler, İmparatorluk sınırlarını Batı Anadolu’ dan, Yukarı Fırat’a Anadolu’nun tamamına, güneyde Kadeş’e (Suriye) kadar olan sahada genişletir. Hititler, 400 yıl boyunca Anadolu’da yaşamını sürdüren ilk imparatorluktur ve bu İmparatorluk, M..1200 lerde kavimler g ile sona erer. Geç Tunç ağı’nın da sonuna işaret eden bu tarihten sonra M.. I.Bin’de Anadolu’da Demir ağları yaşanmaya başlar.

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Prof. Dr. Tayfun YILDIRIM	Prof. Dr. Işın YALÇINKAYA	

1. 5. 1. Eski Tunç Çağı (İlk Şehir Beylikleri M.Ö.3200/3000-2000)

Anahtar Kelime: Anadolu, Eski Tunç Çağı, M.Ö.III.Bin

Anadolu'da Geç Kalkolitikten Eski Tunç Çağı'na geçiş akıcı ve kesintisiz olmuştur. Sosyal, kültürel ve siyasi açıdan güçlenmeye başlayan Anadolu'da halk daha önceki devirde olduğu gibi yine ziraatçı, hayvan yetiştirici ve dokumacıydı. Ancak bu çağın insanları ticaret ve maden işçiliğinde büyük ilerleme kaydetti. Maden sanatının gelişimi Anadolu halkının sanat yeteneğini arttırdı. Maden işçiliğinde bakır-arsenik ya da bakır-kalay alaşımından elde edilen tuncun yoğunlukla kullanılması nedeniyle bu dönem Eski Tunç Çağı olarak adlandırılmaktadır. Kazılarda ortaya çıkarılan küçüklü büyüklü yerleşim yerleri nüfusun giderek artmakta olduğunu ve bu ağ insanların yerli beylerin idaresinde etrafları surlarla çevrili Şehirlerde oturduğunu göstermiştir. Eski Tunç Çağı Anadolu'da genel olarak u ana evreye ayrılmaktadır.

Eski Tunç I evresinde (yaklaşık M.Ö. 3200/3000- 2700) birçok bölgede Geç Kalkolitik ağ'ın geleneklerini sürdüren kültürel bir gelişim söz konusudur. Coğrafyaya bağlı bölgesel özellikler, mimariyi ve yerel sanatın gelişimini de etkilemiştir. Dokumacılık, tarım ve hayvancılığın yanında taş yontuculuğu halen devam etmektedir.

Eski Tunç II evresi yaklaşık olarak M.Ö. 2700- 2400 yılları arasına tarihlenir. Bu dönem Anadolu'da Geç Kalkolitik ağ'da başlayan uygarlık gelişiminin doruğa ulaştığını göstermektedir. Gerçek anlamda kentleşme bu evrede ortaya çıkar. Etrafı surlarla çevrili kentlerde idari ve dini yapılara rastlanmaktadır. Kentlerdeki anıtsal yapılar yönetici bir sınıfın, *Beylerin* varlığını ortaya koymuştur. Yontma taş endüstrisi halen önemini korurken madenden yapılmış silah, alet ve süs eşyalarında büyük bir gelişme görülür. Yerleşim yeri içi mezarların yanında yerleşim yeri dışı mezarlıklarının sayısı artmaya başlar. Dönemin sonunda Kızılırmak ve Yeşilirmak arasındaki sahada güçlü prenslikler ortaya çıkar.

M.Ö. yaklaşık 2400- 2000 yıllarına tarihlenen Eski Tunç III evresi yerel prensliklerin refah içerisinde yaşadığı en zengin dönemdir. Alaca Höyük, Truva gibi kentlerde açığa çıkarılan madeni eşyalar bu zenginliğin göstergesidir. evre Kültür bölgeleri ile ticari ilişkilerin yoğunlaştığı bu dönemde kervan yolları daha da önem kazanmıştır. Akkad kralları Sargon ve Naramsin'e ait Mezopotamya belgelerinde Anadolu'nun siyasi ve ekonomik yapısıyla ilgili az da olsa bilgiler bulunmaktadır. Bu belgeler Anadolu'da Hatti, Kaniş, Buruşhanda gibi yerel krallıklardan ve bölgenin zengin kaynaklarından bahsetmektedir. Bu ağda yazıyı bilen, kültürleri yüksek bölgelerle ilişkiler yoğun olmakla birlikte Anadolu henüz yazıyı tanımamaktadır.

Foto 1: Alacahöyük Güneş Kursu

(Bilgi, Ö., Anadolu, Dökümün Beşiği, İstanbul, 2004, s. 67)

Foto 2: Alacahöyük Boğa Heykelciği

(Uygurlıklar Ülkesi Türkiye, Tokyo, 1985. No: 42)

Foto 3: Alacahöyük İkiz Tanrıça (Uygurlıklar Ülkesi Türkiye, Tokyo, 1985, no: 38)

Kaynak :

Özgüç, T. "Yeni Araştırmaların Işığında Eski Anadolu Arkeolojisi", *Anadolu VII*, (1963) s. 23-42.

Yakar, J. *The Later Prehistory of Anatolia. The Late Chalcolithic and Early Bronze Age*. Oxford 1985.

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Prof. Dr. Tayfun YILDIRIM	Prof. Dr. Işın YALÇINKAYA	

1. 5. 1. 1 Şehirler ve Mimari

Anahtar Kelime: Kentleşme, savunma sistemleri, dini ve sivil mimari.

M.Ö.III.Binin başından itibaren Anadolu'nun her bölgesinde, nüfus artışına paralel olarak yerleşimlerin sayısının arttığı görülmektedir. Batı Anadolu'nun kıyı kesiminde Truva (Çanakkale), Limantepe, Baklatepe (İzmir) ve Midilli Adasında Thermi, Limni adasında Poliochni, Sakız Adasında Emporio, Sisam Adasında Heraion ile Gökçeada'da Yeni Bademli kültürel açıdan ortak özelliklere sahip, çoğu savunma sistemli yerleşimlerdir. Dönemin başında bu yerleşimlerin çoğunda bitişik, ortak duvarlı uzun ev modelleri görülmektedir. Dikdörtgen planlı, girişi dar tarafta yer alan, girişin önündeki duvarların uzatılmasıyla açık bir avluya ve genelde tek odaya sahip *megaron* olarak adlandırılan mimari plan, Batı Anadolu'nun kıyı kesimi ile kuzeybatı-güneybatı bölümünde ve Trakya'da dönemin sonuna kadar kullanılmıştır. Bölgenin güneybatısında Beycesultan (Denizli) yerleşiminde Eski Tunç I ve II evresinde, içlerinde sunak, stel, ocak, fırın ve siloların yer aldığı megaron benzeri yapılar, dini mimariye örnek teşkil eder. Kuzeybatı Anadolu'da Demirci Höyük'te (Eskişehir) aynı evreye ait, avlu etrafında daire şeklinde sıralanmış, taş temel üzerine kerpiç duvarlı, çatıları ahşap direkli, düz damlı bitişik evler, iki odalıdır. Anadolu tipi yerleşme olarak adlandırılan avlu etrafındaki dairesel yerleşim planının diğer örneği, Doğu Anadolu'da Pulur (Erzurum) yerleşiminden tanınmaktadır. Batı Anadolu'da E.T. II'den itibaren Limantepe, II.Truva gibi kentlerde kulelerle takviye edilmiş savunma sistemleri ile çevrili bir iç kale'de anıtsal nitelikli yapı kompleksleri yer alırken, surların dışında halkın oturduğu aşağı şehir yerleşimleri görülür. Bölgede merkezi otoritenin varlığını kanıtlayan diğer yapılar, Karataş-Semayük (Antalya) yerleşimindeki bey konağı ile Küllüoba (Eskişehir) E.T.II yerleşiminde "saray" olarak nitelendirilen anıtsal yapıdır.

Karadeniz Bölgesinde Samsun civarında yer alan Eski Tunç Çağı yerleşimlerinin (İkiztepe, Dündartepe, Tekkeköy) ahşap mimari geleneğe bağlı oldukları anlaşılmaktadır. İkiztepe konutlarının bazıları, kalın ağaç gövdelerinin çantı tekniği ile yükseltilmeleri ve semer ya da beşik dam türünde bir çatıyla kapatılması sonucu oluşmuş, tek veya çiftgözlü, avlulu veya avlusuz yapılarıdır.

Orta Anadolu'da dönemin başından itibaren Kültepe/Kaniş (Kayseri) , Alishar (Yozgat), Boğazköy, Alaca Höyük (Çorum), Ahlatlıbel, Karaoğlan, Polatlı (Ankara), Maltepe (Sivas) Acemhöyük (Aksaray), Karahöyük (Konya) gibi yerleşimlerde taş temel üzerine kerpiç duvarlı, birden fazla odalı, bazen avlulu, ocak ve fırını olan düz damlı geleneksel yapılar konut olarak kullanılmıştır. Çoğu yerleşim E.T.I'den itibaren savunma sistemine sahiptir. Bu evrede yuvarlak planlı konutlara da rastlanmaktadır. Kültepe yerleşiminde dönemin sonuna ait anıtsal nitelikli bir saray ve megaron planlı bir mabet açığa çıkarılmıştır. Güneyde Çukurova'da yer alan Yümüktepe (Mersin) ve Gözlükule (Tarsus), bölge mimarisine ışık tutan yerleşimlerdir. Eski Tunç Çağının başında savunma sistemine sahip Gözlü kule'de, E.T.II döneminde sokakların etrafına inşa edilmiş, dikdörtgen planlı, iki odalı yapılar mevcuttur. Dönemin sonunda megaron planlı yapılara rastlanmıştır.

Eski Tunç Çağı'nın başında Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, Urfa ve Gaziantep civarında yerleşimlerin ve mezarlıkların sayısında artış görülür. Titriş ve Kazane gibi höyüklerin savunma sistemleri ve aşağı şehirleri, kentsel boyutlu yerleşimlerin varlığını kanıtlar. Zeytinlibahçe, Kurban Höyük , Hassek Höyük, Hacı Nebi gibi yerleşimler bu evreye ait mimarlık kalıntılarına sahiptir. Bölgede III.Binin ortalarından itibaren kentleşme eğiliminde artış görülür.

Doğu Anadolu'nun yüksek yaylarında E.T.Ç'nin başında Erzurum yöresinde Karaz, Pulur, Büyüktepe, Sos Höyük ve Van civarında Dilkaya gibi yerleşimler de, Anadolu ve Transkafkasya arasında ilişkileri gösteren bulgular elde edilmiştir. Kültürel birlik gösteren Malatya-Elazığ Bölgesinin önemli merkezlerini, Arslantepe, Norşuntepe, Tepecik, Korucutepe gibi höyükler oluşturur. Dönemin başında yuvarlak ev modelleriyle dal örgülü veya kerpiç yapılara rastlanır. Arslantepe'de M.Ö.III.Binin başında yukarı şehri çeviren bir savunma duvarı ve aşağısında bir köy yerleşmesi açığa çıkarılmıştır. E.T.II'den itibaren bölgede nüfusun artmasıyla birlikte kentleşme başlar. Norşuntepe, Arslantepe gibi kentlerde, dönemin sonuna tarihlenen merkezi otoriteyi gösteren yapılar (saraylar) açığa çıkarılmıştır.

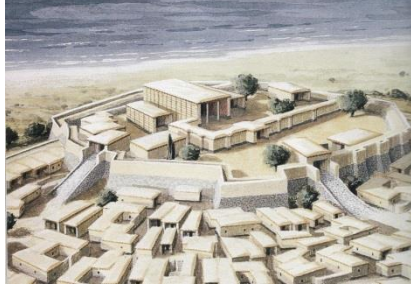

Foto1: II.Truva Kenti

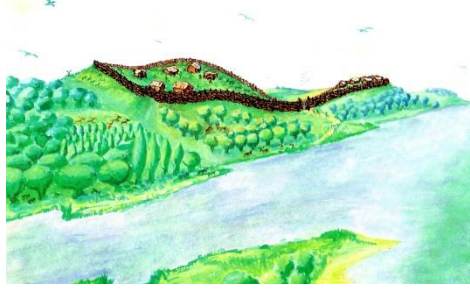

Foto 2: Samsun İkiztepe

(Traum und Wirklichkeit Truva, Stuttgart,2001.No:388),

(Alkım,U.B., Alkım H., Bilgi,Ö., İkiztepe II Ankara,2003.Lev.XCV)

Kaynak:

Yakar, J. *The Later Prehistory of Anatolia. The Late Chalcolithic and Early Bronze Age.* Oxford 1985.

Erkanal, H. "Erken Tunç Çağı'nda Batı Anadolu Sahil Kesiminde Kentleşme", *Habitat II, Tarihten Günümüze Konut ve Yerleşme*, Ed. Y.Şey. İstanbul 1996, s.70-82

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.

Kaynağı Hazırlayan	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Prof. Dr. Tayfun YILDIRIM	Prof. Dr. Işın YALÇINKAYA	

1. 5. 1. 2 Sanat

Anahtar Kelime: Eski Tunç Çağı, çömlekçilik sanatı, plastik sanatlar, mühürcülük sanatı, Mücevherat sanatı.

Eski Tunç Çağı çömlekçilik sanatında bölgesel özelliklerin ön plana çıktığı görülmektedir. Dönemin başında Anadolu'da koyu yüzlü, parlak perdahlı, el yapımı çanak çömlek geleneği hakimdir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Mezopotamya ve Suriye etkili açık renkli, çark yapımı bir seramiğin de varlığı belgelenmiştir. Çanak çömlekte yeni kap biçimleri ortaya çıkmıştır. Bu dönemde siyah, beyaz boya ile nakışlı veya kırmızı astarlı, perdahlı çanak çömlek türleri sıklıkla kullanılmıştır. Seramik üzerinde yiv, çizi, oluk, kabartma gibi bezemelere rastlanmaktadır.

Eski Tunç II Dönemi'nde çanak çömlek gruplarının yöresel farklılıkları daha da belirginleşmiştir. Koyu yüzlü veya siyah perdahlı seramiğin yanında kırmızı astarlı ve parlak perdahlı çanak çömlek grubu sadece Batı ve Orta Anadolu'da yoğun olarak görülür. Bu evrede Kilikya ve Batı Anadolu'da çark kullanımını neticesinde seramik sanatında gelişme gözlemlenir. Çömlekçi çarkının ortaya çıkmasıyla genel olarak seramik kalitesinde düzelme görülür ve belli bölgelere has yeni formlar ortaya çıkar. Batı Anadolu'da *depas*, *tankard* gibi iki kulplu kaplar yaygınlaşır. İnsan yüzlü veya hayvan biçimli kapların yanında özel kap tiplerinin sayısı artar. Diğer taraftan Mezopotamya'dan gelen etkiler sonucunda ithal yeni kap formları ve yerli taklitleri de bu evrede görülür. Çeşitli bölgelerde tek renkli seramiğin yanında boya bezemeli örneklerin sayısı artmıştır. Orta Anadolu'da çarkta yapılmış ithal seramiğin yanında, yerli seramikte de ağır çark kullanımını belgelenmiştir. Doğu Anadolu ve Amik Ovası'nda Erken Transkafkasya / Karaz geleneğini yansıtan kırmızı-siyah perdahlı bir seramik türü bu evrede yaygınlaşmıştır. Malatya-Elazığ yöresinde ve Amik Ovasında aynı kültüre ait pişmiş topraktan insan yüzlü ve geometrik bezemeli kutsal seyyar ocaklar ortaya çıkar.

Dönemin son evresinde hem tek renkli hem de boyalı seramik türüne rastlanır. Orta Anadolu'da Kayseri ve Yozgat çevresinde gelişen boya ile nakışlı bir seramik geleneği (*intermediate*, *Alişar III*) vardır. Boya ile nakışlı seramik Anadolu'da daha geniş bir alanda kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin Malatya ve Elazığ bölgesinde, Adıyaman Urfa civarında yerel boyalılar mevcuttur. Doğu Anadolu'da Karaz Seramiği'nin devam ettiği görülür. Çömlekçi çarkı bu evrede gelişim gösterir. Bölgesel ilişkileri gösteren pişmiş toprak veya madeni yeni kap şekillerine de rastlanmaktadır.

Çağın plastik ya da yarı plastik sanat anlayışının temsilcileri insan ve hayvan figürinleri ile heykelciklerdir. Anadolu'da ana tanrıça'yı temsil eden, aynı zamanda bereket ve çoğalmayla ilgili idoller ve heykelcikler pişmiş toprak, taş, kemik ve madenden yapılmıştır. Tanrıçanın simgesi ya da tanrıçalara sunulan adak eşyası olarak nitelenen *idoller*, baş ve gövde şekillerine göre yöresel farklılık gösterirler. Batı'da, yassı keman biçimli, ya da disk başlı uzun boyunlu, küreğe benzer gövdeli mermer idoller kullanılırken, Kayseri ovasının kurs biçimli idolleri ve tahtında oturan tanrıça heykelcikleri eşsizdir. Kültepe'de ele geçen ve dönemin sonuna tarihlenen kurs gövdeli mermer idoller, bir ya da daha fazla üçgen biçimli başa sahip, uzun boyunlu ve disk biçimli gövdelidir. Çoğunun gövdesinde insan ve hayvan kabartmaları yer alır. Önceki dönemin abartılı ve şişman kadın figürinleri, bu çağda daha narin ve incedir. Bölgesel özellikler taşıyan ve çoğu çıplak betimlenen figürinlerin bir kısmında giysi ve giysi aksesuarları görülür. İnsan figürinlerinin yanında boğa, koç gibi çeşitli hayvanlara ait pişmiş toprak heykelciklerin sayısı artmıştır.

Kaynak:

Yakar, J. *The Later Prehistory of Anatolia. The Late Chalcolithic and Early Bronze Age.* Oxford 1985

Orthmann, W. *Die Keramik der Frühen Bronzezeit aus Inneranatolien.* Berlin 1963

Özgüç, N. “Kültepe Kazılarında Bulunan Mermer İdol ve Heykelcikler”, *Belleten XXI/81* (1957), s.61-70.

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Prof. Dr. Tayfun YILDIRIM	Prof. Dr. Işın YALÇINKAYA	

1. 5. 1. 3. Madencilik ve Ticaret

Anahtar Kelime: Maden, arsenikli bakır, kalaylı bakır, atölyeler, Alacahöyük.

M.Ö.IV.Binin sonlarında bakır alaşımlarının ortaya çıkmasıyla Anadolu madenciliğinde hızlı bir gelişim süreci başlar. Madenci ustaları, bu evreden itibaren yataklardan elde ettikleri bakır cevherini yerleşimlerdeki atölyelerde ergitip, işlemeye başlarlar. Önceleri arsenik içeren bakır cevherini ergitip, arsenikli bakır elde eden ustalar, sonraları bilinçli olarak bu iki cevheri birlikte ergitip döküm kalitesini arttırmışlar ve bu yeni alaşımı alet ve silah yapımında kullanmışlardır. Eski Tunç Çağının hemen başında Orta ve Kuzey, Batı ve Güneydoğu Anadolu'da ilk kalay-bakır alaşımları (tunç) ortaya çıkar. Çağın ilk yarısından itibaren maden ocaklarının organize bir şekilde işletildiği, ocaklara yakın alanlarda madenlerin ergitildiği ve külçe halinde kentlere ulaştırılarak oralandaki atölyelerde işlendiği görülür. Batı Anadolu ve Malatya-Elazığ bölgesindeki atölyelerde ele geçen ocak, pota, açık veya iki parçalı kalıp, kil öz, üfleç, taş alet, cüruf gibi araç- gereçler ilk evrenin üretimine ışık tutar. Orta ve Batı Anadolu'da metal işçiliğine ait bölgesel okullar tunç alet, silah, süs eşyası ve diğer objelerin üretiminde yeni alaşım metodlarını benimsediler. Bununla beraber, çoğu bölgede alaşımsız bakır kullanılmaya devam etti. Çağın ilk yarısında tunç kullanarak seri üretime geçen ustalar, her türlü döküm, dövme, tavlama, kaynak, kaplama gibi yöntemleri kullanmışlardır. Kaybolan (balmumu) modellenmiş kalıplarda üretilen plastik madeni eserler ve demirin ergitilmesi de ilk kez bu evrede görülür.

M.Ö.III.Binin ikinci yarısında, doğal maden zenginliklerinden faydalanan yerel prensler, atölyeleri kendi denetimlerine aldılar. Farklı (Batı ve sahil kesimi, Orta-Kuzey, Doğu ve Güneydoğu Anadolu) atölyelerde, teknik, şekil ve üslup açısından birbirine yakın eserler üretildi. Altın, gümüş, kurşun, elektrik, bakır, tunç, hatta demir gibi her türlü maden, kapsamlı atölyelerde işlenmeye başladı. Kuyumculuk kendi başına bir iş kolu haline geldi. Özellikle Orta Anadolu'nun kuzeyinde, başta Alacahöyük olmak üzere Mahmatlar, Horoztepe, Eskişehir, İkiztepe yerleşimlerinde ele geçen madeni eşya ve Batı'da Truva hazineleri, Anadolu insanının "maden sanatında" eriştiği seviyeyi gösterir.

Alacahöyük'te Eski Tunç Çağı'nın son evresine tarihlenen, Hatti Ülkesinin prens ve prenseslerine ait 13 ayrı mezar, ölü hediyeleri ile kuzeyin madeni zenginliklerine ışık tutar. Oda mezarlara bırakılan günlük işlerde kullanılmış eşyaların çoğu altın ve gümüşten kapacak, silah ve süs eşyalarıdır. Altın diademler, taçlar, iğneler, bilezik, gerdanlık ve kolyeler, küpe, saç halkası, toka, kulak tıkaçları, gümüş tarak ve bakır ayna, kadınlara (Prenseler) ait mezarlara bırakılan seçkin süs eşyalarıdır. Bunların yanında kirmen, çalpara gibi diğer şahsi eşyalar da mezarlara bırakılmıştır. Alacahöyük mezarları din ve kültürle ilgili ölü hediyelerinin en güzel örneklerini vermiştir. Bu gruba ait en önemli eserler, bronz veya gümüşten güneş kurslarıdır. Anadolu'ya, Hatti kültürüne özgü bu tarz dini semboller, kült standartı /alemleri olarak da tanınırlar. Döküm tekniği ile yapılmış boğa ve geyik heykelcikleri ile altın, gümüş ve bakırdan yapılmış yassı idoller diğer dini anlamlı ölü hediyeleridir. Kap taşıyan bakırdan çıplak kadın figürleri, Hasanoğlu/Ankara ve Horoztepe/Tokat heykelcikleriyle birlikte çağın madeni plastik sanatına iyi birer örnektir.

Batı Anadolu ve sahil kesiminin madenciliğine ışık tutan Truva hazineleri bu evrenin ilk yarısına tarihlenir. Çeşitli hazine gruplarında, çoğu kıymetli madenlerden yapılmış kaplara, mücevherata ve tören baltalarına rastlanmıştır.

Eski Tunç Çağı'nın başından itibaren yaygınlaşan maden kullanımı, zengin yatalara sahip bölgelerle, diğer uzak bölgeler arasında ticari ilişkilerin başlamasına neden olmuştur. Yeni hammadde kaynaklarının ve bunlara duyulan gereksinimin artması, deniz ve kara yoluyla yapılan bölgeler arası ticaret ağının gelişmesini sağlamıştır. Çeşitli kültür bölgelerine ait seramik örneklerinin yanısıra depas, tankard, çark yapımı tabak, Suriye şisesi gibi özel kap tipleri, silindir mühürler, kurşun figürinler, idoller ve farklı tipte madeni silah, kap kacak ile ss eşyaları hem Anadolu hem de evre kültürlerle ticari ilişkileri belgeleyen eserlerdir. Mezopotamya ile ilişkiler özellikle süs eşyası, silindir mühür ve silahlarda kendini gösterir.

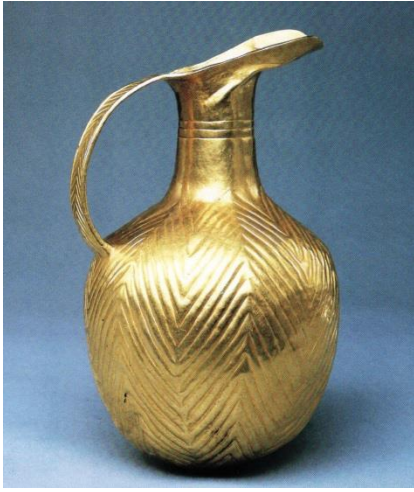

Foto 1: Alacahöyük Altın Testi

(Uygarlıklar lkesi Türkiye, Tokyo, 1985, no:46)

Foto 2: Alacahöyük Geyik Heykelciği

(Uygarlıklar lkesi Türkiye, Tokyo, 1985, no:41)

Foto 3: Truva Hazinesi

(Uygurluklar Ülkesi Türkiye, Tokyo, 1985, no:63)

Foto 4:Horoztepe sistrum (müzık aleti)

(Uygurluklar Ülkesi Türkiye, Tokyo, 1985, no:45)

Kaynak:

Bilgi, Ö. *Anadolu Dökümün Beşiği*. İstanbul 2004.Müller-Karpe, A. *Altanatolisches Metallhandwerk*. Neumünster 1994

Özgüç, T. “*Eski Tunç Çağı, Hitit Kültürünün Kaynağı Olarak Hatti Kültürü*”, Hititler ve Hitit İmparatorluğu, 1000 Tanrılı Halk. Stuttgart 2002 s.400-401

Yakar, J. *The Later Prehistory of Anatolia. The Late Chalcolithic and Early Bronze Age*. Oxford 1985

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.

Kaynağı Hazırlayan	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Prof. Dr. Tayfun YILDIRIM	Prof. Dr. Işın YALÇINKAYA	

1. 5. 1. 4. İnanç

Anahtar Kelime: İdoller, güneş kursları, ana tanrıça, stel ve sunaklar, dini yapılar.

Neolitik dönemden itibaren devam eden Ana Tanrıça Kültü 'nü temsil eden, aynı zamanda bereket ve çoğalma ile ilgili idoller ve heykelcikler, çağın inanç sisteminde önemli bir yer tutar. Tanrı/tanrıçanın simgesi veya onlara sunulan adak eşyası olarak nitelenen *idoller*, ev ve avlularda, kutsal alanlarda ve mezarlarda açığa çıkarılmıştır. İdollerin çoğu kil, mermer ve metalden yapılmış baş, boyun ve gövdeden oluşan şematik insan betimleridir. Batı, Güneybatı ve Orta Anadolu'da yoğun oldukları gözlenen soyut şekilli örneklerin yanında yüz ayrıntıları verilmiş, kısa kollu ve giyimli idoller de mevcuttur. Anadolu'nun pişmiş topraktan yapılmış figürin ve idolleri, bölgelere göre farklı özellikler taşırlar. Çoğu bölgede soyut örnekler yer alırken, Eskişehir / Afyon çevresinde ve Orta Karadeniz Bölgesinde plastik görünümlü figürinler ağırlıktadır.

Orta Anadolu'da Kültepe'de ele geçen kurs vücutlu mermer idoller, bir veya birden fazla üçgenimsi başları ve uzun boyunlarıyla tanrı, tanrıça ve ailesini temsil eder. Bir kısmının gövdelerinde uzanmış, kabartma olarak gösterilmiş hayvan, daima aslandır. Mabnet ve mezarlara birer kült ve adak eşyası olarak bırakılan kurs vücutlu mermer idollerin yanında giyimli ya da çıplak, tahtında oturan kadın heykelcikleri açığa çıkarılmıştır. Tahtlarında oturan bu heykelcikler, daha sonra Koloni Çağında gelişen ve özel bir tarzı olan *kadın tanrı* tipinin M.Ö.III. binin son çeyreğinde yaratılmış öncüleridir.

Eski Tunç Çağı'nda kuzeyin dini inanışları ve ölü kültürüyle alakalı en önemli eserler, Alacahöyük'teki krali mezarlara bırakılmıştır. Törenlerde birer kült standartı / alemi olarak tasarlanan güneş kursları bölgeye hastır. Araştırmacılar, etrafi ışınlarla bezeli kurs çemberlerinin, göğün, gök kubbesinin ve gök ışınlarının soyut sembolleri olduğu düşüncesinden hareketle, kursların aynı zamanda Güneş Tanrısının sembolü olduğunu düşünmektedir. Kursların bazılarının yay çemberi içinde sıklıkla geyik ve boğa, nadiren aslan gibi hayvanlara rastlanır. Kimi zaman kurslarla sap arasında bir çift boğa boynuzu yer almıştır. Mezarlara kursların dışında, heykel şeklinde tasarlanmış boğa ve geyikler de bırakılmıştır. Dönemin inanç sisteminde önemli bir yer tuttukları düşünülen boğa ve geyikler, daha sonraki çağda Tanrıların kutsal hayvanları olarak tekrar karşımıza çıkacaktır. Mezarlara bırakılan din ve kültürle ilgili diğer eserleri, Ana ve Koruyucu Tanrıçayı simgeleyen madeni idoller ve insan heykelcikleri oluşturur. Elllerinde kaplar taşıyan ve yiyecek, içecek sunma görevi yapan bakırdan çıplak kadın figürleri, aynı zamanda ölüye öteki dünyada eşlik etmektedir.

Orta Anadolu'nun kuzeyinde ana tanrıça ve boğa kültürüyle ilgili inancın yaygın olduğu diğer bir yerleşim İkiztepe'dir. Kilden yapılmış bir sunakla birlikte açığa çıkarılan kadın figürinleri, Orta Karadeniz yöresine has özellikler taşıyan Ana Tanrıçalardır. İkiztepe mezarlarına bırakılan mızrak uçları üzerinde görülen, başlarında kabartma diskler yer alan, erkek ve kadın figürlerin Güneş Tanrısı ve Tanrıçasıyla bağlantılı olduğu düşünülmektedir.

Dönemin dini inançlarıyla bağlantılı mimarlık kalıntılarının en güzel örnekleri Batı'da Truva, Beycesultan, Orta Anadolu'da Kültepe ve Doğu'da Pular'da açığa çıkarılmıştır. Beycesultan'da, Eski Tunç Çağı'nın başından itibaren dini yapılar görülür. Bunlarda yer alan kil steller, daire şeklindeki kil tabla üstündeki çift boynuzlu sunaklar ve sunu kapları yapıların dini işlevini gösterir. Batı'da görülen stellerin bir başka örneği, I.Truva'da açığa çıkarılan insan yüzü betimli olandır. Stel, tanrının soyut bir ifadesi olmalıdır. Truva'da yeni kazılar da açığa çıkarılan I no'lu megaron, sunağı, kutsal ocağı, pişmiş toprak figürinleri, kemik idolleri

ve kulpları insan biçimli kült kabıyla dini işleve sahip bir yapıdır. Yapının bir başka benzeri, Orta Anadolu'da Kültepe'de açığa çıkarılmıştır. Megaron planlı mabette ele geçen alabaster idol ve heykelcikler, bu çağda Kültepe'nin bir kült merkezi olduğunu göstermektedir. Keban /Pulur Höyük'te açığa çıkarılan ve içersinde portatif altarların, insan yüzü betimli kutsal ocakların yer aldığı dini yapıların, bereket tanrıçasına adandığı düşünülmektedir.

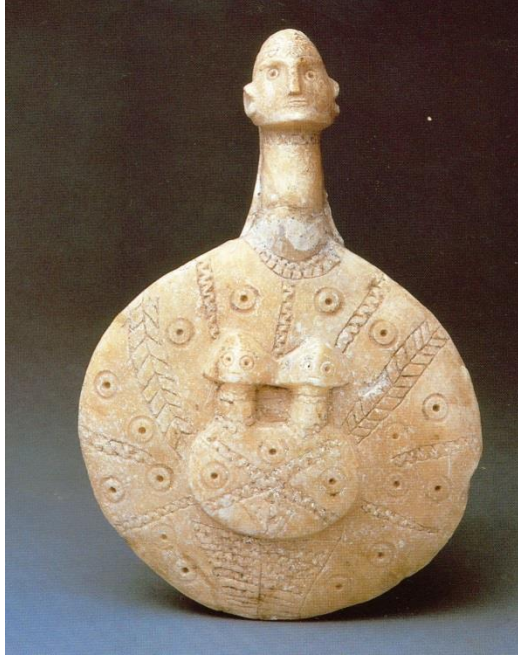

Foto 1: Kültepe Mermer İdol

(Uygurlıklar Ülkesi Türkiye, Tokyo, 1985, no:86)

Foto 2: Alacahöyük İdol

(Uygurlıklar Ülkesi Türkiye, Tokyo, 1985, no:39)

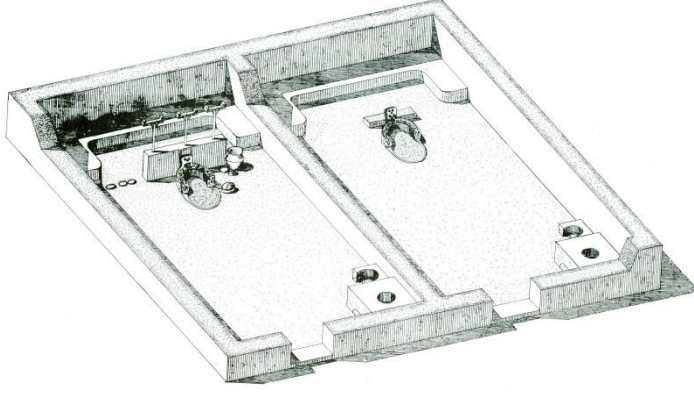

Foto 3: Pulur Kutsal Alanlar

(Koşay,H.Z.,KebanProjesi,Pulur Kazısı 1968-1970,Ankara,1976.S.37)

Kaynak:

Özgüç, N. “Kultepe Kazılarında Bulunan Mermer İdol ve Heykelcikler”, Belleten XXI/81 (1957), s.61-70

Yakar, J. “The Twin Shrines of Beycesultan” Anatolian Studies XXIV, (1974) p.151-161

Yakar, J. The Later Prehistory of Anatolia. The Late Chalcolithic and Early Bronze Age. Oxford 1985

Popko, M. *Religions of Asia Minor*. Warsaw 1995

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Prof. Dr. Tayfun YILDIRIM	Prof. Dr. Işın YALÇINKAYA	

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
TÜRKİYE KÜLTÜR PORTALI PROJESİ

ARKEOLOJİ ve SANAT TARİHİ
ARKEOLOJİ
ESKİ ANADOLU UYGARLIKLARI

Prof.Dr. Fikri KULAKOĞLU

KASIM- 2009
ANKARA

1.5.2. Orta ve Geç Tunç Çağları

Anahtar Kelimeler: Asur Ticaret Kolonileri Çağı, Hitit İmparatorluğu

Anadolu'nun Eski Tunç Çağı ile Orta Tunç Çağı denilen dönem arasında çok keskin bir ayırım yoktur. Yeni dönem, yeni kültürlerin ortaya çıkmaya başladığı ancak, eskinin de yaşamaya devam ettiği bir geçiş dönemidir. Yeni şehirlerin kurulmaya başlandığı, eski seramik kültürlerinden yenilerinin doğmaya başladığı, eski ile yeninin yan yana yaşamaya devam ettiği bir dönemdir. Bu kültürel devamlılık Geç Tunç Çağının sonuna kadar devam eder.

Kültepe, Alişar, Alacahöyük, Eskişar, Acemhöyük, Konya Karahöyük ve Beycesultan gibi, M.Ö. üçüncübin yıl'da yaşamış bir çok Orta Anadolu yerleşmesi, Orta Tunç Çağı'nın yani M.Ö. ikincübin yıl başlarında geniş alana yayılan büyüklükleriyle ve gelişmiş şehircilik karakterleriyle ön plana çıkarlar. Anadolu'dan daha önceki çağlarda şehirleşme sürecini tamamlamış olan ancak maden gibi doğal hammadde kaynakları bakımından fakir olan güneyli komşular sayesinde gelişen ticaret, bu büyümenin en başta gelen sebebidir. Anadolu'nun ihtiyacı olan kalayı getiren tüccarlar, buna karşılık altın ve gümüş gibi değerli madenlerini ve diğer değerli hammadde kaynaklarını da güneydeki ülkelere götürmüşlerdir. Anadolu'nun aleyhine gibi görülen bu ikili ilişkilerden en büyük kazancı ilk kez yazıyla tanışması olmuş ve artık tarihi devirlere girmiştir.

Batı Anadolu'nun ise, bu gelişen ticari ve tarihi çerçevenin ne kadar içinde olduğu, henüz belirsizdir. Konya Ovasının batısında Asurlu tüccarların izlerine rastlanmaz, fakat Yukarı Menderes Vadesindeki Beycesultan yerleşmesindeki insanların, Orta Anadolu'daki ekonomik gelişmeden faydalandığı anlaşılmaktadır. Batıya doğru gidildikçe büyük höyüklere daha az rastlanır. Orta Anadolu'nun yukarıda sözü edilen büyük yerleşmelerinin aksine, batıdaki çağdaş Troia yerleşmesi, birkaç hektarı geçmemektedir. Kıyı şeridindeki yerleşimler, doğal olarak Ege dünyasıyla ilişki içindedir. Ancak, öbür taraftan güneydeki komşu ülkeler, özellikle Suriye ile Eski Tunç Çağı'nın son evrelerinden itibaren karadan da yürütüldüğü anlaşılan ticaretin, bu dönemde de aynı yoldan devam etmiş olması olasıdır.

Orta Tunç Çağı'nda, Amik ve Kilikya bölgelerinde de yukarıda örnekleri verilen büyük merkezler gibi büyük yerleşimler vardır. Her ne kadar bu yerleşmelerde güneydeki ülkelerle yapılan ticarete ilişkin yazılı belge olmasa da özellikle mühürcülük ve seramik sanatı açısından sağlam belgeler açığa çıkartılmıştır.

Asur Ticaret Kolonileri Çağı olarak adlandırılan ve bugünkü bilgilerimiz ışığında en azından 250 yıl kadar süren bu dönemin sona erişinden sonra, merkezi Boğazköy olan yeni bir oluşum ortaya çıkar. Ticaret Kolonileri Çağı'nın geç dönem krallarından biri olan Anitta'nın lanetlemesine karşın, burada yeni bir krallık kurulur. Hititler yaklaşık 500 yıl boyunca tüm Önasya'nın kaderinde önemli bir rol oynayacaktır. Kültepe'de keşfedilen çivi yazılı belgeler sayesinde, daha 20.yüzyıldan itibaren Anadolu'da varlıkları bilinen Hititlerin Anadolu'ya nereden ve hangi yollarla geldikleri belli değildir. Dilleri itibarıyla Hint-Avrupalı bir topluluk olan Hititlerin Anadolu'ya Kafkasya üzerinden geldikleri düşünülmektedir. Daha krallığın ilk yıllarından itibaren yönünü zengin Mezopotamya, Suriye ve Akdeniz üzerine çeviren Hititler kısa zamanda bu bölgelerde etkinliklerini arttırmış ve Önasya'nın üçüncü büyük gücü haline gelmişlerdir. Batı Anadolu'daki Arzawa ve Kuzey Anadolu'daki Kaşka ülkeleri Hititler için her zaman sorun oluşturur. Buna karşın, Doğu Anadolu'daki Azzi-Hayaşa, Güneydoğu

Anadolu'daki Karkamış gibi krallıklar, güneydeki tehlikelere karşı tampon görevini görmüş ve çekirdek Hitit ülkesini güvence altına almıştır. M.Ö. 12. yüzyılda görülen yıkıcı Deniz Kavimleri Göçü ve kuraklıklar, Hitit İmparatorluğunu da yıkar ve Anadolu'daki Geç Tunç Çağı'nı sona erdirir.

Kaynak:

Macquoen, J.G., *The History of Anatolia and of the Hittite Empire: An Overview. Civilizations of the Near East. Ed. By Jack M. Sasson. Vol. II* (1995) 1085-1105

Melllaart, James , *Anatolia c. 2300-1750 B.C. Cambridge Ancient History I/2. Early History of the Middle East* (1971), 681-706

Özgüç, T., *Kültepe/Kaniş-Neša. The Earliest International Trade Center of the Ancient World and the Oldest Hittite Capital Town* (2003)

Özgüç, T., *Kültepe Kaniş/Neša* (2005)

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan / Emeği Geçen	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Prof.Dr.Fikri KULAKOĞLU	Prof.Dr.Işın YALÇINKAYA	

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
TÜRKİYE KÜLTÜR PORTALI PROJESİ

ARKEOLOJİ ve SANAT TARİHİ
ARKEOLOJİ

ESKİ ANADOLU UYGARLIKLARI

TUNÇ ÇAĞLARI
Orta ve Geç Tunç Çağları

Prof.Dr. Fikri KULAKOĞLU

KASIM- 2009
ANKARA

1.5.2.1. Asur Ticaret Kolonileri Çağı

Anahtar Kelimeler: Asur Ticaret Kolonileri Çağı, Anadolu-Mezopotamya ilişkileri, Anadolu'da tarihi çağların başlangıcı, Kültepe, Kaniş, Karum.

M.Ö. II. Bin yılın ilk çeyreğinde, Anadolu ile K. Mezopotamya arasında çok kuvvetli ve yaygın bir ticaret ağı kurulmuştu. Bu ticaretin yönetim merkezi, Kuzey Mezopotamya'da, Aşağı Zab Nehrinin Dicle ile birleştiği yerin 25 km kuzeyindeki Asur Krallığı'nın başkenti Asur şehridir. Asur şehri, sadece Güney ve Kuzey Mezopotamya arasındaki en önemli nehir yoluna değil, ama aynı zamanda Anadolu'yu İran'a bağlayan önemli kervan yollarına da hakimdir.

Anadolu'daki zengin maden yatakları, tarım ve hayvan ürünlerinin çeşitliliği, komşu ülkelerce eskiden beri bilinmekteydi. Daha M.Ö. III. Binin son çeyreğinde, Akadlı tüccarların ticaret için, bugünkü Achemhöyük olarak lokalize edilen Buruşanda'ya kadar geldikleri yazılıdır. Ayrıca Kültepe-Kaniş'te yapılan kazılarda Anadolu-Mezopotamya ilişkilerinin arkeolojik kanıtları da bulunmuştur.

Asur Krallığı, Yaklaşık olarak M.Ö. III. Binin sonlarında bağımsızlığını kazanmış ve hemen sonrasında Kral I. Erişum, Asur krallığının geleceğini sağlamak amacıyla, ticarete reformlar yapmış ve Anadolu ile sistemli bir ticareti başlatmıştır. Ticarete devlet tekeli kaldırılmış, serbest ticaretin aile fertleri ve onların kuracağı firmalar tarafından yapılmasına olanak sağlanmıştır. Stratejik bir bölgede, kervan yollarının kilit noktasında kurulmuş olması, doğal kaynakları zayıf olan Asur'un, uluslararası ticaret sisteminin ilk gelişmiş örneğini yaratmasına neden olmuştur.

Esası maden ve tekstil ticareti üzerine kurulu ticaret düzeninde, Anadolu'da bulunmayan kalay, gümüş-altın karşılığında Anadolu halkına satılmaktaydı. Hammadde olarak alınan yün de, "Babil modası"na uygun olarak Assur'da dokutulup, Anadolu insanına yine, gümüş ve altın karşılığında satılmaktaydı. Bu ticaret sisteminin Anadolu'daki merkezi Kültepe-Kaniş idi ve Kaniş'e getirilen mallar, Anadolu içlerine kadar dağıtılmaktaydı.

Asurlular, kurdukları bu sistemi bir ticaret kolonisi anlamında geliştirmeyi başarmışlar ve yalnız kazanç amacıyla büyük şehirler kurmuşlardır. Yabancı tüccarlar yaşamlarının büyük bölümlerini Anadolu'da veya Kaniş'te geçiriyorlardı.

Anadolu bu dönemde "şehir devletleri" olarak yerli krallıklarla, bir tür feodal bir siyasi sistemle yönetiliyordu. Asurluların yerli krallıklar üzerinde siyasi, idari veya askeri hiç bir etkinlik ve üstünlüğü yoktu. Yerliler ve Asurlular, karşılıklı ekonomik yararlar esasına göre anlaşmışlardır.

Foto 1 : Kültepe Höyüğü
(Kültepe Kazısı arşivi)

Kaynak:

Balkan, K., *Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaniş Kralı Waršama'ya Gönderdiği Mektup* (1957)

Larsen, M. T., *Old Assyrian Caravan Procedures* (1967)

Larsen, M. T., *Old Assyrian City-state and its Colonies* (1976)

Özgüç, T., *Kültepe Kazısı 1948-Ausgrabungen in Kültepe 1948* (1950)

Özgüç, T., *Kültepe-Kaniş, Assur Ticaret Kolonilerinin Merkezinde Yapılan Yeni Araştırmalar-New Researches at the Center of the Assyrian Trade Colonies* (1959)

Özgüç, T., *Kültepe-Kaniş II, Eski Yakındoğu'nun Ticaret Merkezinde Yeni Araştırmalar-New Researches at the Trading Center of the Ancient Near East* (1986)

Özgüç, T., *Kültepe-Kaniş/Neša Sarayları ve Mabedleri/The Palaces and Temples of Kültepe Kaniş/Neša* (1999)

Özgüç, T., *Kültepe/Kaniş-Neša. The Earliest International Trade Center of the Ancient World and the Oldest Hittite Capital Town* (2003)

Özgüç, T., *Kültepe Kaniş/Neša* (2005)

Özgüç, N.-T., *Kültepe Kazısı 1949-Ausgrabungen in Kültepe 1949* (1953)

Veenhof, K.R., *The Old Assyrian List of Year Eponyms from Karum Kanish and its Chronological Implications* (2003)

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.

Kaynağı Hazırlayan / Emeği Geçen	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Prof.Dr.Fikri KULAKOĞLU	Prof.Dr.Işın YALÇINKAYA	

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
TÜRKİYE KÜLTÜR PORTALI PROJESİ

ARKEOLOJİ ve SANAT TARİHİ
ARKEOLOJİ

ESKİ ANADOLU UYGARLIKLARI

TUNÇ ÇAĞLARI

Orta ve Geç Tunç Çağları
Asur Ticaret Kolonileri Çağı
Koloni Merkezleri ve Mimari
Prof.Dr. Fikri KULAKOĞLU

KASIM- 2009

ANKARA

1.5.2.1.1. Koloni Merkezleri ve Mimari

Anahtar Kelimeler: Asur Ticaret Kolonileri Çağı, Anadolu'da Tarihi Çağlar'ın Başlangıcı

M.Ö. II. Binyılın başlarında Orta Anadolu'da kurulmuş ticaret sisteminin başkenti Kültepe-Kaniş'tir. Asurlular, Orta ve Güneydoğu Anadolu'da, çoğu yerli krallıkların merkezinde veya önemli şehirlerde, liman anlamına gelen ve "karum" denilen ticaret merkezleri/pazaryerleri kurmuşlardır. Ayrıca bu koloni merkezlerine yani karumlara bağlı olarak "ticaret istasyonu" anlamına gelen wabartum" denilen daha küçük pazaryerleri de kurmuşlardır. Tüccarlar Karum'da olduğu gibi, wabartumlarda da devamlı olarak otururlar, işlerini oradan yürütürlerdi. Bunların da karumlar gibi politik organizasyonları ve kurumları vardı.

Anadolu'da Asurlular tarafından kurulmuş on karum'un ve diğer alt birimlerin başkenti veya idare merkezi Kültepe-Kaniş'dir. Yönetim bakımından bütün karum'lar Kaniş'e, o da doğrudan Asur'a bağlıydı. Kültepe'de keşfedilen belgelerde, Asurlu tüccarların hem konakladığı hem de pazar kurduğu yaklaşık 40 civarında yerleşim adı kaydedilmiştir. Fakat günümüze kadar onlardan sadece Kaniş (Kültepe) ve Hattuş (Boğazköy) karum'larının yerleri kesin olarak tespit edilmiştir.

Kültepe tabletlerinde geçen bilgilere göre, Anadolu M.Ö. 2 bin yıllarında şehir devletlerinden oluşan siyasi bir yapıya sahipti. Kaniş, Mama, Puruštattum, Wahšuşana, Luhuzattia, Zalpa, Şarla, Şawid, Kuzzi gibi bazı güçlü krallıkların, diğer şehirleri kendilerine bağlayarak, birkaç şehirden oluşan ve merkez şehrin adıyla anılan siyasi birlikler kurduğunu ve bu birliklerin Akadça "memleket, ülke" anlamına gelen mātum kelimesiyle tanımlandığını biliyoruz.

Kültepe ve Boğazköy dışında, bilimsel kazıları yapılan Alışar, Acemhöyük, Konya-Karahöyük de karuma sahip yerleşimlerdir. Ayrıca, Kaman-Kalehöyük ve Sivas Kayalıpınar da bu döneme ait çivi yazılı tablet buluntusu veren merkezlerdendir. Acemhöyük'ün bulla ve etiketlerinde de çivi yazısıyla kısa notlar görülmektedir.

Orta Anadolu'da Kültepe, Acemhöyük ve Boğazköy gibi önemli merkezlerde yapılan kazılar sayesinde, Anadolu'nun ilk krallarının içinde yaşadıkları, devlet yönettikleri, aynı zamanda bir kervansaray gibi kullandıkları sarayları ile yaptırdıkları mabetlerinin teknik özellikleri, boyutları, planları, tarihleri ve hatta sahipleri hakkında detaylı bilgiler edinmek mümkün olmuştur. Kültepe-Kaniş'te ve Acemhöyük'te açığa çıkartılan Anadolu yapı tekniğinde inşa edilmiş saraylar, 50-70 odalı, bazı kesimleri iki katlı anıtsal yapılardır. Saraylar aynı zamanda, yabancı tüccarların, satıştan önce mallarını getirip bir kervansaray gibi depo ettikleri, güvene aldıkları, ticaret vergisinin hazırlandığı büyük ekonomik merkezlerdir. Acemhöyük Sarıkaya ve Kültepe Warshama Sarayları'nda ele geçirilen çok sayıdaki bulla ve çivi yazılı belgeler de bu yapıların ticari fonksiyonunu göstermektedir.

Anadolu'daki Eski Assur Ticaret Kolonileri'nin merkezi olan "Kaniş Limanı"; Kaniş Karumu, Aşağı Şehir'de yer alır. Aşağı Şehir, Kültepe'nin yaklaşık 250 yıl kadar iskan edilmiş bir alanıdır. Yabancı tüccarlar, Kaniş'e geldiklerinde, Tepe'de ve Aşağı Şehir'de, yerlilerin yaşadığı şehre yerleştiler. Kaniş-Karum'u da, Alışar, Boğazköy ve Konya-Karahöyük'te olduğu gibi yanyana sık olarak inşa edilmiş evlerden oluşmaktadır. Şehir, çoğu taş döşeli ve rahatlıkla bir arabanın geçebileceği genişlikteki, üzerleri taşla kapalı kullanılmış su kanalları bulunan sokak ve meydanlarla birbirlerinden ayrılmış mahallelerden oluşmaktadır.

Evlerin bazılarının yeni eklerle sonradan genişletilmiş olmaları, düzensiz şekil almalarına

neden olmuştur. Evler genelde 6-8 tanesinin sırt sırta inşa edilerek bir araya gelmesiyle oluşan bloklar şeklindedir. Assurlu tüccarlar, ya mevcut evlerden satın alarak, ya da yenisini yaptırdıkları bu mahallelerde, yerli halk ile beraber oturmuşlardır.

Evlerin yapım tekniği ve malzemesi geleneksel Anadolu tarzındadır. Taş temelli, kerpiç duvarları ağaç kalaslarla takviye edilmiş 2-6 odalı, çoğu iki katlı binalar, yerli yapı tekniğine göre ve çok sık olarak inşa edilmişlerdir. Evlerin çoğu, oturma odası-kiler ve depo ve arşiv odası olmak üzere iki bölüme ayrılır. Duvarlar sıvalı ve çoğu da birden çok kez badanalanmıştır. Bazı evlerin dar ve uzun odaları taş döşelidir.

Foto 1 : Kültepe (Kaniş-Neşa) kenti
(Kültepe Kazısı arşivi)

Foto 2 : Kültepe (Kaniş-Neşa) kenti
(Kültepe Kazısı arşivi)

Foto 3 : Kültepe (Kaniş-Neşa) kenti II ve Ib katı mahalleleri
(Özgüç, Tahsin, Kültepe Kaniş/Neşa S.76, 2005)

Kaynak:

Balkan, K., *Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaniş Kralı Waršama'ya Gönderdiği Mektup* (1957)

Larsen, M. T., *Old Assyrian Caravan Procedures* (1967)

Larsen, M. T., *Old Assyrian City-state and its Colonies* (1976)

Özgüç, T., *Kültepe Kazısı 1948-Ausgrabungen in Kültepe 1948* (1950)

Özgüç, T., *Kültepe-Kaniş, Assur Ticaret Kolonilerinin Merkezinde Yapılan Yeni Araştırmalar- New Researches at the Center of the Assyrian Trade Colonies* (1959)

Özgüç, T., *Kültepe-Kaniş II, Eski Yakındoğu'nun ticaret Merkezinde Yeni Araştırmalar-New Researches at the Trading Center of the Ancient Near East* (1986)

Özgüç, T., *Kültepe-Kaniş/Neşa Sarayları ve Mabedleri/The Palaces and Temples of Kültepe Kaniş/Neşa* (1999)

Özgüç, T., *Kültepe/Kaniş-Neşa. The Earliest International Trade Center of the Ancient World and the Oldest Hittite Capital Town* (2003)

Özgüç, Tahsin, *Kültepe Kaniş/Neşa* (2005)

Özgüç, N.-T., *Kültepe Kazısı 1949-Ausgrabungen in Kültepe 1949* (1953)

Veenhof, K. R., *The Old Assyrian List of Year Eponyms from Karum Kanish and its Chronological Implications* (2003)

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan / Emeği Geçen	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Prof.Dr.Fikri KULAKOĞLU	Prof.Dr.Işın YALÇINKAYA	

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
TÜRKİYE KÜLTÜR PORTALI PROJESİ

ARKEOLOJİ ve SANAT TARİHİ
ARKEOLOJİ

ESKİ ANADOLU UYGARLIKLARI

TUNÇ ÇAĞLARI

Orta ve Geç Tunç Çağları
Asur Ticaret Kolonileri Çağı
Sanat
Prof.Dr. Fikri KULAKOĞLU

KASIM- 2009
ANKARA

1.5.2.1.2. Sanat

Anahtar Kelimeler: Asur Ticaret Kolonileri Çağı, Kültepe, Kaniş Karumu, Eski Anadolu Sanatı, Hitit Sanatının Kökeni.

Eski Tunç Çağı'nın son çeyreğinde, yerli Hattili beylikler sanatında görülen Anadolu özellikler, M.Ö. II. Binyılın başında, Asurlu tüccarların güney ülkelerinden getirdikleri yabancı sanatsal öğelerle birleştirilerek, Anadolu'ya özgü bir üslup yaratılmıştır. Yaratılan bu üslubun en iyi örnekleri Kültepe kazılarında keşfedilmiştir. Özellikle seramik repertuarı tüm Önasya'da sadece Kültepe'ye özgü olup, hiç bir eski yerleşim yerinde bu boyutta değildir. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın sona ermesinden sonra Orta Anadolu'da merkezi birliği sağlayan Hitit uygarlığının kökeni de bu senteze dayanmaktadır.

Kültepe-Kaniş eski Yakınoğu'da çok çeşitli form ve teknikte bol seramik üreten en seçkin merkezlerden biridir. Bu dönemde Anadolu seramiği, biçim zenginliği ve bezemeleri bakımından doruğa çıkmıştır. Seramiğin bu çağdaki biçim ve teknik zenginliği, Eski Hitit Krallık Çağı'nda ve Hitit İmparatorluk Çağı'nda görülmez.

Kaniş Karumu'nda II. ve Ib katının seramiklerinin büyük bir bölümü hayvan figürleriyle süslüdür. Hayvan ve kuş biçimli pişmiş toprak içki kapları, Hitit metinlerine göre, dini törenlerde kullanılan, kıymetli madenlerden yapılmış BIBRU denilen zoomorfik kapların ilk örnekleridir.

Uluslararası bir merkezin karakterine uygun olarak, Kültepe'de yerli seramiğin yanı sıra ithal kaplar da görülmektedir. Çoğunluğu kuzey Suriye kökenli olan seramik, Ib katında daha da çeşitlenmiştir.

Kültepe'de açığa çıkarılan ve çağın sanat üsluplarını yansıtan arkeoloji belgelerinin başında, Anadolu'ya Mezopotamya veya Suriye'den ithal edilmiş silindir mühür ve baskıları gelir. İçlerine mektupların konulduğu pişmiş toprak zarflar ve bulleler, II. katta silindir mühürlerle, Ib katında ise ya silindir ya da damga biçimli mühürlerle mühürlenmektedir. Korunması istenen taşınır veya taşınmaz malların, gönderilen ticari malın, tabletlerin veya kişisel eşyanın ambalajına bağlanan mühürlü kil topakların da çoğunlukla üst yüzü, yazılı ve mühürlüdür.

Kültepe'deki toplumun kozmopolit karakteri, mühürcülük sanatında, başta Eski Asur olmak üzere, Anadolu, Eski Babil, Eski Suriye-Kapadokya veya Suriye Koloni olarak tanımlanan farklı üslupların oluşmasına neden olmuştur. II. katın Anadolu sanatı için en önemli yeniliğini, Kültepe'ye özgü, homojen, yüksek olgunluğa erişmiş "Yerli-Anadolu grubu" olarak adlandırılan mühür baskıları temsil eder. Kültepe'de gelişme aşamasının zirvesine erişmiş yerli/Anadolu üslubu daha sonraki Hitit mühürcülük sanatının kaynağı olmuştur.

Kültepe'de gelişmiş Koloni Çağı kültürünün, kendinden sonraki döneme aktardığı birikimler, en iyi biçimde tanrı-tanrıca tasvirlerinde görülür. Kazılarda keşfedilmiş, tunç, fayans, kurşun, altın ile fildişi ve kilden yapılmış tanrı ve tanrıca heykelcikleri veya tasvirleri, Kültepe'de oluşmaya başlayan Hitit sanat üslubunun en erken örnekleridir. Bunlar arasında önemli bir yer tutan "kurşun figürinler ve taş kalıpları"nın, Yakınoğu'da geniş bir alana yayıldıkları bilinmektedir. Bu figürinler, mühür baskılarında da görüldüğu gibi, çeşitli tanrı ve tanrıçaları, değişik tanrı ailelerini ve mitolojik varlıkları temsil etmektedir.

Foto 1 : Kültepe'den Eski Anadolu üslubunda silindir mühür
(Özgüç, T., Kültepe Kaniş/Neša ,S271,2005)

Foto 2 : Kültepe'den Zoomorfik testi
(Özgüç, T., Kültepe Kaniş/Neša ,S.159 ,2005)

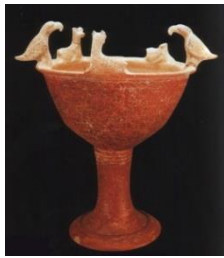

Foto 3 : Kültepe'den ele geçmiş meyvelik
(Özgüç, T., Kültepe Kaniş/Neša ,S.162 ,2005)

Foto 4 : Kültepe'den antilop biçimli içki kabı.
(Özgüç, T., Kültepe Kaniş/Neša ,S.170 ,2005)

Foto 5 : Kültepe'den ele geçmiş kaya kristalinden aslan heykelciği.
(Özgüç, T., Kültepe Kaniş/Neša ,S.212 ,2005)

Foto 6 : Kültepe'den kabartma insan yüzlü bardak.
(Kültepe Kazısı arşivi)

Kaynak:

Emre, K., *Anadolu Kurşun Figürinleri ve Taş Kalıpları-Anatolian Lead Figurines and Their Stone Moulds* (1971)

Özgüç, T., *Kültepe Kazısı 1948-Ausgrabungen in Kültepe 1948* (1950)

Özgüç, T., *Kültepe-Kaniş, Assur Ticaret Kolonilerinin Merkezinde Yapılan Yeni Araştırmalar- New Researches at the Center of the Assyrian Trade Colonies* (1959)

Özgüç, T., *Kültepe-Kaniş II, Eski Yakındoğu'nun ticaret Merkezinde Yeni Araştırmalar-New Researches at the Trading Center of the Ancient Near East* (1986)

Özgüç, T., *Kültepe-Kaniş/Neşa Sarayları ve Mabedleri/The Palaces and Temples of Kültepe Kaniş/Neşa* (1999)

Özgüç, T., *Kültepe/Kaniş-Neşa. The Earliest International Trade Center of the Ancient World and the Oldest Hittite Capital Town* (2003)

Özgüç, T., *Kültepe Kaniş/Neşa* (2005)

Özgüç, N-T., *Kültepe Kazısı 1949-Ausgrabungen in Kültepe 1949* (1953)

Özgüç, N., *Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu- The Anatolian Group of Cylinder Seal Impressions from Kültepe* (1965)

Özgüç, N., *Kaniş Karumu Ib Katı Mühürleri ve Mühür Baskıları-Seal and Seal Impressions of Level Ib from Karum Kaniş* (1968)

Özgüç, N., *Kültepe Kaniş Mühürlü ve Yazıtlı Kil Bullalar-Sealed Inscribed Clay Bullae* (2001)

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan / Emeği Geçen	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Prof.Dr.Fikri KULAKOĞLU	Prof.Dr.Işın YALÇINKAYA	

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
TÜRKİYE KÜLTÜR PORTALI PROJESİ

ARKEOLOJİ ve SANAT TARİHİ
ARKEOLOJİ

ESKİ ANADOLU UYGARLIKLARI

TUNÇ ÇAĞLARI
Orta ve Geç Tunç Çağları
Asur Ticaret Kolonileri Çağı

Dil

Prof.Dr. Fikri KULAKOĞLU

KASIM- 2009

ANKARA

1.5.2.1.3. Dil

Anahtar Kelimeler: Asur Ticaret Kolonileri Çağı, Kültepe, Kaniş-Karumu, Asurca, Nassili

Mezopotamya ile Anadolu arasında gelişen ticari ve siyasi ilişkilerden dolayı, Mezopotamya’da yaklaşık olarak bin seneden beri kullanılmakta olan çivi yazısı, M.Ö. II. binyılın başında Anadolu’ya gelmiştir. Böylelikle Anadolu tarihi çağlara girmiştir. Anadolu halkın zaman içinde Asur dili ve çivi yazısını öğrendikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca metinlerde geçen “targumannum” “tercüman” ve “rabi targumannum” “tercümanların amiri” gibi meslek adlarından, farklı dillerde konuşan halkların birbiriyle anlaşmalarında yardımcı olan bir meslek grubunun varlığını da öğreniyoruz. Okuma yazma bilmeyen kişilerin ihtiyacını katiplerin karşıladığı da bilinmektedir. Ancak, Kaniş-Karumu’nda keşfedilmiş okul eksersiz metinlerinin varlığı, Eski Assurca çivi yazısının Anadolu’da da öğretildiğini kanıtlar.

Kültepe-Kaniş’te yapılan kazılarda bugüne değin 23 bin civarında, Akadcanın eski Assur lehçesi ile yazılmış olan tablet ve zarf bulunmuştur. Bunların büyük bir çoğunluğu Karum II. katta, 500 kadarı da Ib katında keşfedilmiştir. Bir kısmı çeşitli yollarla dünya müzelerine dağılmış olan tabletlerin, büyük bir çoğunluğu Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesinde korunmaktadır.

Kültepe’de bulunan tabletler yerli halkın dini, sosyal, siyasi ve edebi hayatına ilişkin çok ayrıntılı bilgi vermez. Fakat bazı tabletler, bu dönemde konuşulmuş diller hakkında bilgi edinmemizi sağlamaktadır. Çivi yazılı belgelerde, Sami diller grubuna giren Asurca’nın dışında, Hint-avrupa dillerinden Hititçe ve Luvice’nin yanında, bu iki gruba da dahil olmayan Hattice ve Hurrice tanrı, şahıs ve yer adları vardır. Bunlar, bu dönemde Anadolu’ya farklı dilleri konuşan kavimlerin yerleşmiş olduğunu kanıtlamaktadır.

Kaniş/Neşa ilk Hitit başkenti olmasının yanında, Hitit diline de adını vermiştir; Hititliler kendi dillerini başkentin adına atıfla Naşşili olarak adlandırmışlardır.

Foto 1 : Kültepe’den bir zarf üzerinde Eski Babil ve Eski Asur üsluplarındaki silindir mühür baskıları

(Özgüç, T., Kültepe Kaniş/Neşa ,S 258 ,2005)

Foto 2 : Mama Kralı Anum Hirbi'nin Kaniş kralı Warşama'ya mektubu.
(Özgüç, T., Kültepe Kaniş/Neşa ,S 33 ,200

Kaynak:

Larsen, M. T., *Old Assyrian Caravan Procedures* (1967)

Larsen, M. T., *Old Assyrian City-state and its Colonies* (1976)

Özgüç, T., *Kültepe Kazısı 1948-Ausgrabungen in Kültepe 1948* (1950)

Özgüç, T., *Kültepe-Kaniş, Assur Ticaret Kolonilerinin Merkezinde Yapılan Yeni Araştırmalar-New Researches at the Center of the Assyrian Trade Colonies* (1959)

Özgüç, T., *Kültepe-Kaniş II, Eski Yakındoğu'nun ticaret Merkezinde Yeni Araştırmalar-New Researches at the Trading Center of the Ancient Near East* (1986)

Özgüç, T., *Kültepe-Kaniş/Neşa Sarayları ve Mabedleri/The Palaces and Temples of Kültepe Kaniş/Neşa* (1999)

Özgüç, T., *Kültepe/Kaniş-Neşa. The Earliest International Trade Center of the Ancient World and the Oldest Hittite Capital Town* (2003)

Özgüç, Tahsin, *Kültepe Kaniş/Neşa* (2005)

Özgüç, N-T., *Kültepe Kazısı 1949-Ausgrabungen in Kültepe 1949* (1953)

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan / Emeği Geçen	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Prof.Dr.Fikri KULAKOĞLU	Prof.Dr.Işın YALÇINKAYA	

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
TÜRKİYE KÜLTÜR PORTALI PROJESİ

ARKEOLOJİ ve SANAT TARİHİ
ARKEOLOJİ

ESKİ ANADOLU UYGARLIKLARI

TUNÇ ÇAĞLARI

Orta ve Geç Tunç Çağları
Asur Ticaret Kolonileri Çağı
Din
Prof.Dr. Fikri KULAKOĞLU

KASIM- 2009

ANKARA

1.5.2.1.4. Din

Çivi yazılı belgelerde, yerlilerin ve Asurluların dinleri hakkında da çok detaylı bilgi yoktur. Metinlerde, “Assur-malik” gibi tanrılı şahıs adlarından, tapınaklardan, rahiplerden, tapınak eşyasından söz edilmesi, yerli ve Assurlu tanrıların birbirinden ayrılmasına yardımcı olmaktadır. Asur tanrıları arasında adları en çok geçenler başta Aşşur olmak üzere, Fırtına Tanrısı Adad, Batının Tanrısı Amurru, Gök Tanrısı Anum, Bilgelik ve Sular Tanrısı Ea, Ay Tanrısı Sin, Savaş ve Aşk Tanrıçası İştâr’dır. İyi tanınan Asur tanrılarının yanında, çok az sayıda yerli tanrı adları da geçmektedir. Bunlardan bazıları: Hariharri, Ana, Kubabat, Hikiša, Parka, Nipaš, Aškašipa ve Tuhtuhanu’dur.

Metinlere göre, bütün *karum*larda, Asur’un baş tanrısı Aşşur adına yapılmış bir tapınak vardır. Ayrıca, metinlerde özellikle yemin metinlerine önem verilmesi, Kaniš *Karumu*’nda bir yemin tanrıçasının kutsandığını düşündürmektedir.

Tapınağa değerli madenlerin ve lüks kumaşların adandığı da yazılıdır. Adakların iyi kullanılmadığı, belirli süre içinde sunulmadığı hallerde, tanrılar sorumluları hasta eder, cinler çarpardı. Ticari şirketler gibi çalışan tapınaklar, sahiplerinin isimlerine göre ayrılmış bu değerli malları, iş seyahatlerinin finansmanı için muhafaza ediyorlardı. Asur’da tapınakların ülke dışı ticarete katıldıklarına ve tapınak yatırımlarına işaret eden belgeler de vardır.

Çivi yazılı belgelerde rahibeler, kutsal fahişeler, tapınak esirleri ve şarkıcılardan da söz edilir. Dua ve beddua etmek, mutluluk dilemek, tanrıya hediye sunmak, yemin etmek eylemleri de kaydedilmiştir.

Yazılı belgeler dışında, arkeolojik bulgular da bu dönem dini inançları hakkında bilgi vermektedir. Özellikle Kültepe’de bulunmuş mühür, mühür baskıları ve heykelciklerden Anadolu ve Asurlu tanrılar hakkında bilgiler ediniyoruz.

Kazılarda bulunan ve ailelerin koruyucu tanrıları olarak kabul edilen kurşun figürinler ve onların taş kalıpları, tanrıların kutsal hayvanlarını temsil eden yerli yapım hayvan biçimli içki kapları (ritonlar), baş tanrıçanın çeşitli malzemelerden yapılmış heykelcikleri, dini inançların ayrıntılarını gösterir. Çeşitli üsluplarda işlenmiş mühürlerde, tapma sahnelerine, mitolojiye geniş yer verilmiştir. Çoğu tapma sahnesinde tapan, tahtına oturmuş tanrıya veya tanrılaşmış krala, koruyucu tanrının eşliğinde tapmaktadır.

Anadolu grubunda yapılmış mühürlerin ele geçen baskılarında yerli tanrıların çeşitli tasvirleri görülür. Ancak sembolleriyile tanıdığımız yerli tanrı ve tanrıçaların adlarını tespit etmek çok zordur. Bu tanrılar arasında, “Fırtına Tanrısı”, “Kırların Koruyucu Tanrısı” gibi, daha sonraki Hitit döneminin önemli tanrılarının prototiplerini temsil edenler de vardır. Bu gruptaki mühür baskılarında yerli tanrıların yanında metinlerde adı geçenlerden başka, Mezopotamya tanrılar topluluğunun önemli tanrıları Şamas, Ea’nın veziri iki yüzlü Usmu, Amurru, Babil’in baş tanrısı Marduk’un tasvirleri de vardır.

Bu çağda dinin öteki unsurlarını arslan adam, koyun adam, kuş adam, grifon, dişi veya erkek sfenks, kadın, erkek ve keçi başlı balıklar, insan veya insan başlı veya çift

başı kartal gibi karışık yaratıklar oluşturmaktadır.

Karum'da ölümler, her yerleşim katında, evlerin tabanları altına toprak çukura, küp içine, taş sandukalara gömülmüşlerdir. Mezarlar daha o dönemden itibaren soyulmalarına karşılık, ölü hediyeleri zengin ve çeşitlidir. Takıları veya silahları ile birlikte gömülen ölümler, öbür dünyaya, ihtiyaçları için madeni veya pişmiş topraktan yapılmış kap-kacak ve hatta iş yapabilmeleri için sermayeleri ile ve dini inanışları gereğince inandıkları tanrılarının tasvirleriyle uğurlanmışlardır.

Foto 1 : Kültepe'den tanrı tasvirli levha.
(Kültepe Kazısı arşivi)

Foto 2 : Kültepe'den kurşun figürin.
(Özgüç, T., *Kültepe Kaniş/Neşa* ,S 248 ,2005

Kaynak :

Emre, K., *Anadolu Kurşun Figürinleri ve Taş Kalıpları-Anatolian Lead Figurines and Their Stone Moulds* (1971)

Larsen, M. T., *Old Assyrian Caravan Procedures* (1967)

Larsen, M. T., *Old Assyrian City-state and its Colonies* (1976)

Özgüç, T., *Kültepe Kazısı 1948-Ausgrabungen in Kültepe 1948* (1950)

Özgüç, T., *Kültepe-Kaniş, Assur Ticaret Kolonilerinin Merkezinde Yapılan Yeni Araştırmalar-New Researches at the Center of the Assyrian Trade Colonies* (1959)

Özgüç, T., *Kültepe-Kaniş II, Eski Yakındoğu'nun ticaret Merkezinde Yeni Araştırmalar-New Researches at the Trading Center of the Ancient Near East* (1986)

Özgüç, T., *Kültepe-Kaniş/Neša Sarayları ve Mabedleri/The Palaces and Temples of Kültepe Kaniş/Neša* (1999)

Özgüç, T., *Kültepe/Kaniş-Neša. The Earliest International Trade Center of the Ancient World and the Oldest Hittite Capital Town* (2003)

Özgüç, T., *Kültepe Kaniş/Neša* (2005)

Özgüç, N-T., *Kültepe Kazısı 1949-Ausgrabungen in Kültepe 1949* (1953)

Özgüç, N., *Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu- The Anatolian Group of Cylinder Seal Impressions from Kültepe* (1965)

Özgüç, N., *Kaniş Karumu Ib Katı Mühürleri ve Mühür Baskıları-Seal and Seal Impressions of Level Ib from Karum Kaniş* (1968)

Özgüç, N., *Kültepe Kaniş Mühürlü ve Yazıtlı Kil Bullalar-Sealed Inscribed Clay Bullae* (2001)

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan / Emeği Geçen	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Prof.Dr.Fikri KULAKOĞLU	Prof.Dr.Işın YALÇINKAYA	

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
TÜRKİYE KÜLTÜR PORTALI PROJESİ

ARKEOLOJİ ve SANAT TARİHİ
ARKEOLOJİ

ESKİ ANADOLU UYGARLIKLARI

TUNÇ ÇAĞLARI

Orta ve Geç Tunç Çağları
Asur Ticaret Kolonileri Çağı
Sosyal Yaşam ve Ekonomi
Prof.Dr. Fikri KULAKOĞLU

KASIM- 2009

ANKARA

1.5.2.1.5. Sosyal Yaşam ve Ekonomi

Anahtar Kelimeler: Asur Ticaret Kolonileri Çağı, Kültepe, Kaniş-Karumu, Asurlu Tüccarlar, Eski Anadolu'da Kadın Hakları.

Bu dönem ekonomisi maden ve tekstil ticareti üzerinedir. Asurlu tüccarların Anadolu'da kurdukları ticaret kolonilerinin de amacı, Anadolu'nun bu zenginliğinden faydalanmaktır. Kurulan ticaret sisteminin Anadolu'daki merkezi Kültepe Kaniş-Karum'u yani Kaniş pazar yeri, baş karum/baş pazar yeri idi. Asur'dan yola çıkan tüccarlar 200-250 yüklü eşekten oluşan kervanlarla Dicle, Habur vadilerini geçerek Orta Anadolu'ya erişiyorlardı. Kültepe'ye getirilen mallar, Anadolu içlerine kadar dağıtılmaktaydı. Bu ticaret, belli esaslara bağlı, kanunları ve düzenlemeleri olan bir ticaret idi. Esasen tüccarların, burada ticaret yapabilmeleri için, bu organizasyona dahil olmaları, kayıt yaptırılmaları, aidat veya belli bir bedel ödemeleri gerekmektedir. Buna rağmen kazandıkları bu hak, onlara, kuralsızca ticaret yapma hakkı vermemekteydi; kaçakçılık yapmayacaklar, gümrüksüz mal alıp satmayacaklar, her türlü vergilerini ödeyeceklerdi.

Kültepe'de keşfedilen çivi yazılı tabletlerden, iki tarafın da birbirlerine karşı sorumlulukları ve haklarının kayıt altına alındığı anlaşılmaktadır. Asurlu tüccarların krallık bölgesinde ulaşımının ve güvenliklerinin korunma altına alınması karşılığında, onların Karum'da ikamet izinleri, ödeyecekleri vergilerin oranı yazılı olarak belirtilmiştir. Sarayın bazı lüks malların ticaretini yasaklaması veya Asurluların kendi hukuk sistemlerine göre yargılanması gibi hak ve kısıtlamalar detaylı olarak belirtilmiştir. Anlaşmalara aykırı davranan tüccarların cezalandırıldığı da yine bu tabletlerden öğrenilmektedir.

Bütün bu ticaret organizasyonunun, düzenleyicisi, denetçisi, baş kurumu "*bit karim*" idi. Assurlu tüccarların Kaniş'deki merkez ofisi *bit-karim* idi. Bir ticaret odası vazifesi de gören *Bit-karim* aynı zamanda, verginin tahsil edildiği bir merkezdi. Tüccarlar burada, "*köprü geçme*" ve "*emanet bırakma*" vergisi ödemek zorundaydılar. Ayrıca mahkeme yetikisine sahipti, çünkü bu devirde, tüccarlar arasındaki olası davalar konusunda "hakem" sıfatıyla hüküm vermekteydi.

Esası maden ve tekstil ticareti üzerine kurulu bu ticaret düzeninde, Anadolu'da bulunmayan kalay, gümüş veya altın karşılığında Anadolu halkına satılmaktaydı. Assurluların Mezopotamya'da da bulunmayan kalayı nereden elde ettikleri bilinmiyor; olasılıkla daha doğudaki ülkelerden ithal ediliyordu. Hammadde olarak Anadolu'dan satın alınan yün de, "Babil modası"na uygun olarak Assur'da dokutulup, Anadolu insanına yine, gümüş ve altın karşılığında satılmaktaydı.

Kültepe'de şimdiye kadar keşfedilen metinler, Anadolu'da Asurlu olmayan tüccarların başka tüccarların da ticarete katıldığını göstermektedir. Bunların büyük bir grubunu Amoritlerin oluşturduğu anlaşılmaktadır. Kaniş'te Asurlu ve Anadolu'lu tüccarların yanında, çok az sayıda da olsa Hurri ve Amorit kökenli tüccarların varlığı anlaşılıyor. Bu çağda Assur'lu tüccarlarla eşit ölçüde ticarete katılan yerli, zengin tüccarların varlığı da bilinmektedir.

Kültepe tabletleri, Anadolu yerlilerinin sosyal hayatına da ışık tutmaktadır. Bunlar, Anadolu yerlilerinin Eski Mezopotamya'dan farklı bir sosyal yapıya sahip olduklarını göstermektedir. Bu çağda Anadolu'da kadın ve erkek eşitliği sosyal hayatın özünü oluşturmaktadır. Kadın, iş ve yönetimde de kendine yer bulmuştur. Devletin başında kraliçe'nin görev alması gibi, yerli

panteonun başında da tanrıça vardır. Yerliler arasındaki kadın ve erkek eşitliğini kanıtlayan evlenme ve boşanma mukaveleleri karşılıklı anlaşma esasını göre düzenlenmişlerdir. Anadolu halkı bunu Asurlulara da kabul ettirmiştir. Yerli çiftler mal ve mülklerinde eşit haklara sahiplerdi. Boşanma mahkeme kararına bağlıydı. Her iki taraf da boşanma için mahkemeye başvurabilirdi. Ölüm halinde de mal eşit olarak bölüşülürdü.

Uzun süre Assur'dan uzakta kalan tüccarlar, sosyal durumlarına bakılmaksızın iki kadınla evlenme uygulamasını kabullenmişlerdir. Bu tür evliliklerin muhtemel nedeni, iş ilişkilerinin her iki tarafın da yararına olacağı düşüncesidir. Yerli kadınlarla evlenen Asurlular da yerli usullere bağlıydılar. Evlenmede hukuk düzeninin ön önemli yönü, kanunun ilk eşin haklarını, miras hukukuyla garantilemesidir. Evli kadınlar, kendi adlarına mukavele yapar, onları mühürlerlerdi. Kadınlar, evli veya bekar olsunlar, kontrata dayanan anlaşmalara ve hukuki işlere karışırldı.

Foto 1 : Kültepe'den taşınabilir ocak.
(Özgüç, T., Kültepe Kaniş/Neša , s. 72,2005)

Foto 2 :Kültepe'den değişik biçimlerde bakır kaplar.
(Özgüç, T., Kültepe Kaniş/Neša , s. 215 ,2005)

Foto 3: Kültepe'den değişik biçimlerde tunç baltalar.
(Özgüç, T., Kültepe Kaniş/Neša , s. 220 ,2005)

Foto 4 : Kültepe' den altın süs eşyaları.
(Özgüç, T., Kültepe Kaniş/Neša , s. 226, 227 ,2005)

Kaynak:

Balkan, K., *Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaniş Kralı Waršama'ya Gönderdiği Mektup* (1957)

Larsen, M. T., *Old Assyrian Caravan Procedures* (1967)

Larsen, M. T., *Old Assyrian City-state and its Colonies* (1976)

Özgüç, T., *Kültepe Kazısı 1948-Ausgrabungen in Kültepe 1948* (1950)

Özgüç, T., *Kültepe-Kaniş, Assur Ticaret Kolonilerinin Merkezinde Yapılan Yeni Araştırmalar- New Researches at the Center of the Assyrian Trade Colonies* (1959)

Özgüç, T., *Kültepe-Kaniş II, Eski Yakındoğu'nun ticaret Merkezinde Yeni Araştırmalar-New Researches at the Trading Center of the Ancient Near East* (1986)

Özgüç, T., *Kültepe-Kaniş/Neša Sarayları ve Mabedleri/The Palaces and Temples of Kültepe Kaniş/Neša* (1999)

Özgüç, T., *Kültepe/Kaniş-Neša. The Earliest International Trade Center of the Ancient World and the Oldest Hittite Capital Town* (2003)

Özgüç, T., *Kültepe Kaniş/Neša* (2005)

Özgüç, N-T., *Kültepe Kazısı 1949-Ausgrabungen in Kültepe 1949* (1953)

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.

Kaynağı Hazırlayan / Emeği Geçen	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Prof.Dr.Fikri KULAKOĞLU	Prof.Dr.Işın YALÇINKAYA	

T.C.
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
TÜRKİYE KÜLTÜR PORTALI PROJESİ

ARKEOLOJİ
ESKİ ANADOLU UYGARLIKLARI
TUNÇ ÇAĞLARI
HİTİTLER

Doç. Dr. Tunç SİPAHİ

EKİM - 2009
ANKARA

1.5.2.2 Hititler

Anahtar Kelimeler: Hititler, Hatti Ülkesi, Anitta, Hattuşa, I.Hattuşili

Anadolu'da ilk merkezi otoriteyi sağlayan Hitit krallığı, M.Ö.17. yüzyılda Orta Anadolu platosunda tarih sahnesine çıkmıştır. Hititler hüküm sürdükleri yaklaşık 500 yıl içinde (M.Ö.1650-1150), Anadolu'nun büyük bir kısmını kaplayan, buradan Kıbrıs'a, Mezopotamya'nın kuzeybatısına ve Suriye'ye kadar yayılan büyük bir imparatorluk kurmuşlardır. Hitit dilinin Hint-Avrupa dil ailesine dayandırılması nedeniyle Hititlerin Anadolu'ya Boğazlar'dan geldikleri görüşü öne sürülmüştür. Daha çok desteklenen diğer bir görüş ise Hititlerin uzun bir süreç boyunca gruplar halinde Kafkaslar üzerinden geldikleri yönündedir. Anadolu'ya kesin geliş tarihleri belirlenemeyen Hititler, Orta Anadolu'da yaşayan Hattilerle (M.Ö.3. bin yıldan itibaren Orta Anadolu'nun yerli kavmi) kaynaşmışlar; Anadolu'da hüküm süren Hatti beylerinin ileri gelenlerini egemenlikleri altına alarak ekonomik ve siyasi gücü ellerinde tutmuşlardır. Hattilerin kültürel özelliklerini de alarak güçlü bir sentez oluşturan Hititler, kendilerine "Hatti ülkesinin halkı" demişler, dillerine de "Nesili" (Neşaca) adını vermişlerdir.

Hititler, Tevrat'ta "Hittim" veya "Het oğulları" olarak geçer. Kutsal kitabın Almanca çevirisinde "Het oğulları" veya "Hethiter" şeklindedir. İngilizce'de "Hittites" ve Fransızca'da "Héthéens" olmuştur. Ülkemizde önceleri Fransızca karşılığı "Eti" benimsenmiş daha sonra "Hittites" karşılığı olan Hitit/Hititler yaygın olarak şekilde kullanılmaya devam etmiştir. Hititlerin Anadolu'da M.Ö.17. yüzyıldan önceki varlığı, Assur Ticaret Kolonileri Çağı'nın Kültepe çivi yazılı tabletlerindeki Hitit şahıs isimlerinden anlaşılmaktadır. Adı geçen Kültepe (Kaniş/Neşa), Hititler öncesi Anadolu'sunda bölgesel bir krallığın başkentidir. Yine Hititler öncesi başka bir yerel yönetim merkezi olan Kuşşara kenti (Orta Anadolu'da olduğu düşünülmektedir) kralı Pithana krallığının etki alanını Neşa'ya kadar genişletmiştir. Oğlu Anitta ise Orta Anadolu beyliklerini siyasi bir birlik altında toplamaya devam etmiş, başkentini ele geçirdiği Neşa'ya taşımıştır. Hattuş (Boğazköy) kentini yakıp, yıkmış ve kimsenin orada oturmaması için kenti lanetlemiştir. Ancak Hititlerin efsanevi kralı Anitta'dan belirli bir süre sonra ismi "Hattuş'lu adam" anlamı taşıyan I. Hattuşili, Boğazköy/Hattuşa'da Hitit krallığını kurmuştur. Hattuşili tarafından başkent yapılan Hattuşa/Boğazköy Hititlerin dini, idari ve siyasi merkezi olarak Hitit krallığının yıkıldığı M.Ö.12. yüzyıla kadar önemini korumuştur.

Hitit krallığı bilim insanları tarafından ana hatlarıyla Eski Krallık ve Yeni Krallık (veya İmparatorluk) olarak iki ana evre içinde incelenir. Ayrıca Orta Krallık evresi bilim insanlarıca kabul görmektedir. İmparatorluk döneminde Hitit kralı, Yakındoğu'daki Mısır, Babil ve Asur kralları ile eşdeğerdi. Hitit İmparatorluğu, Kızılırmak'ın kavsi içinde kalan Hitit anayurdu ve Hitit hükümdarlarına anlaşmalarla bağlı diğer bölgesel krallıklardan oluşuyordu. M.Ö.14. yüzyılın ikinci yarısında Halep ve Karkamış'ta genel valiliklerin kurulmasıyla Hititler Suriye'ye doğru yayılım göstermiştir.

Hititler Anadolu'da M.Ö. 3. bin yılda mevcut olan ve M.Ö.2. bin yılın başında yeni katkılarla gelişen bir kültür birikimine sahip çıkıp onu zenginleştirerek gelecek kuşaklara devretmiştir. Ayrıca Mezopotamya ve Suriye üzerinden gelen kültürel etkiler de aynı sentezle daha sonraki uygarlıklara iletilmiştir. Hitit Devleti son yıllarında ülkedeki isyanlar, kuzeyden gelen saldırılar, kuraklık, salgın hastalık, saray entrikaları gibi iç sorunlarla bütünlüğünü kaybederek sarsılmış ve M.Ö.1200/1150 civarında batıdan gelen "Deniz Kavimleri Göçü" ile yıkılmıştır. Bu yıkımı takip eden bir "Karanlık Çağ"ın varlığından söz edilmektedir. Anadolu dışındaki kaynaklara göre bu dönemde yaşam devam etmiştir. Son yıllarda yapılan kazılar da "Karanlık Çağ" hakkında bilgi

vermeye başlamıştır. Ayrıca Hititler' kültürel unsurları da varlığını bazı bölgelerde devam ettirmiş, sonraki Demir çağında Güneydoğu Anadolu ve kısmen Kuzey Suriye'yi kapsayan bölgede Geç Hitit Krallıkları kurulmuştur.

Foto:1

Hüseyinde Küçük Vazosu

(Eski Hitit, Çorum Müzesi) (Hitit İmparatorluk, Alaca Höyük)

(Doç.Dr.Tunç Sipahi Arşivi) (Doç.Dr.Tunç Sipahi Arşivi)

Foto: 2

Alaca Höyük Sfenksi

(Hitit İmparatorluk, Alaca Höyük)

(Doç.Dr.Tunç Sipahi Arşivi)

Foto: 3

Tanrıça Heykelciği

(Hitit İmparatorluk, Metropolitan Müzesi)

(Muhibbe, A.D. 1992,s.103)

Kaynak:

Bittel, K. *Die Hethiter*, (1976)

Bryce, T., *Hitit Dünyasında Yaşam Ve Toplum*, (2003)

De Martino, S., *Hititler*, (2006)

Gurney, O.R., *The Hitites*, (1961)

Macqueen, J.G., *Hititler*, (2001)

Muhibbe, A.D., *Hitit Sanatı*, 1992 (İstanbul)

Özgüç, T., *Kültepe, Kanis/Nesa*, (2005)

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan(Grup üyesi) / Emeği Geçen	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Doç.Dr.Tunç SİPAHİ	Prof. Dr. Işın YALÇINKAYA	

1.5.2.2.1. Devlet Yönetimi

Anahtar Kelimeler: Hitit Kralı, Tabarna, Tawananna, I.Hattuşili, Hitit Devleti

Hititlerin krallık kurmasından önceki dönemde Anadolu'da çok sayıda beyliğin varlığı bilinmektedir. Bu beylikler sınırlı bölgesel hâkimiyete sahip olup saray örgütlenmeleri mevcuttu. Hititler Anadolu'nun bu geleneksel sistemini köklü bir değişiklik yapmadan geliştirmişlerdir. Feodal yapıdaki devletin yetkileri, kralı ve üst düzey yöneticileri kapsayan büyük bir ailenin elindedir. Hitit kralları Tabarna, kraliçeleri ise Tawananna ünvanını taşırlardı. Tabarna unvanlı krallar daha sonra "güneşim", IV. Tuthaliya zamanında ise "evrenin kralı" unvanlarını kullanmışlardır. Hitit kralı öldüğünde tanrı olur. Kral yaşarken tüm ülkenin tek sahibidir. Tanrının yeryüzündeki temsilcisi olarak ülkeyi idare eder. Kral aynı zamanda başrahip, başkomutan ve baş yargıçtır.

Kraliçelik müessesesi Hattiler'den olduğu gibi alınmıştır. Kraliçenin kral eşi olarak taşıdığı egemen gücü kralın ölümünden sonra devam ettirmiştir. Kraliçe, kralla birlikte dini törenlerde yer alırlardı.

İlk kral I.Hattuşili ve son kral II. Şuppiluliuma ile beraber 25'in üzerinde Hitit kralı hüküm sürmüştür. Hitit krallığının tarihsel gelişim ana hatlarıyla "Telepinu Fermanı" olarak tanımlanan metinde yer almaktadır. Bu metinde önceleri Labarna ismini taşıyan I.Hattuşili (M.Ö.1650) ile Eski Hitit krallığı başlatılır. Aynı ismi taşıyan bir kralın daha önce varlığı da kabul edilmektedir. Hattuşili döneminin sonlarında başlayan ve sonraki kral I.Muşili'nin Babil seferi dönüşünde öldürülmesine yol açan taht kavgaları daha sonra da devam etmiştir. I.Hattuşili'nin vasiyeti olarak bilinen belge de bu iç sorunlar hakkında bilgi vermektedir. Erken safhada devam eden saray içi kargaşaya kral Telepinu son vermiş ve saraydaki kan davalarını bitirmek için reform niteliğinde bir yasa koymuştur.

Aile ferdi Hitit prensleri askeri seferlere katılırlar, devlet idaresini öğrenirler, başrahip olarak da atanırlardı. Ayrıca prensler, kraliyet ailesine mensup olanlar birlikte valiliklerde ve yüksek memuriyetlerde de yer almışlardır.

Üst düzey yöneticileriyle, ileri gelenler "panku" adı verilen soylular meclisini oluşturmuştur. Kralın bile bu meclisin önüne çıkarılması yükümlülüğü olmakla beraber bunun ve diğer yetkilerin kullanıldığına dair kanıt yoktur. Bu meclis, Hitit kralı I.Hattuşili ve Telepinu zamanında etkisini yitirmiştir. M.Ö.1500'lerden sonra Hitit devlet sisteminde önemli değişiklikler olmuş; kralın yetkileri artmış, mutlak bir güç haline gelmiş ve "panku" kaldırılmıştır.

Eski Hitit çağına ait ve kraldan yapması istenenleri açıklayan bir metin dönemin ideal sosyal devlet anlayışı için önemlidir: **"Onların eline ekmek ver; hasta olana yardım et, ona ekmek ve su ver. Sıcaktan bunalmışsa onu serine, soğuktan üşümüşse onu sığağa götür... Aç olana ekmek, (hastaya) merhem, çıplağa giysi ver!"**

Üst düzey ileri gelenler krala sadakat yemini ile bağlıydılar ve verdikleri hizmetlerin karşılığında kendilerine toprak bağışlanmışlardır. "Talimatnameler" yönetim yapısının tanınması için değerlidir. Bu metinlerden muhafızları denetlemek ve şehirde düzenin sürdürülmesini sağlamak için atanan bir belediye başkanının varlığı anlaşılmaktadır (HAZZANU). Geceleri mühürlenmiş ve sabah açılan şehir kapılarının denetimini bu yönetici yapıyordu. Diğer kentlerde de benzer sorumlulukları olan belediye başkanları vardı. Devlet yönetimin başında temel olarak iki grup

mevcuttur. Büyük aileler tarafından kurulan ve kraliyet akrabalarından oluşan bu yönetim grupları birçok atamayı, sınır bölgelerinin denetimi ve bağlı hükümetlerin kontrolünü gerçekleştirmiştir.

Metinlerde 600 civarında bürokrat ismi geçmektedir. Ele geçirilen toprakların kontrolü önceleri kral ailesi üyelerine verilmiştir. Sonraları Hitit etki alanının genişlemesine bağlı olarak soylu ailelerden gelen kumandanlara ve valilere verilmeye başlanmıştır. Yakındoğu'da bir güç olan Hitit devleti kendisine bağlı krallıklar ve kendisine eşit ülkelerle antlaşmalar yapmıştır. Dünyanın ilk uluslar arası antlaşması Mısır kralı II.Ramses ile Hitit kralı III. Hattuşili arasında imzalanan "Kadeş Antlaşması" dır.

Foto: 4
Alaca Höyük Ortostadı, Kral ve Kraliçe, Ankara Müzesi
(Darga A.D. 1992, s.134, Res. 138)

Foto: 5
Kraliçe Puduhepa'nın Mühür Baskısı (Darga, A.D. 1992, s. 201, Res.205)

Foto: 6
Yazılıkaya A Odası, Dağlara Basan Kral IV.Tuthaliya (Seeher,J. 2006, s. 156, Res.148, s.151)

Kaynak:

Beckman, G., “*Royal Ideology and State Administration in Hittite Anatolia*”, CANE (Ed. J.M. Sasson), (1995), 529-543.

Bittel, K. *Die Hethiter*, (1976)

Bryce, T., *The Kingdom of Hittites*, (1998)

Bryce, T., *Hitit Dünyasında Yaşam Ve Toplum*, (2003)

De Martino, S., *Hititler*, (2006)

Gurney, O.R., *The Hitites*, (1961)

Kuhrt, A., *Eski Çağda Yakınoğu*, Cilt I, (2007)

Macqueen, J.G., *Hititler*, (2001)

Muhibbe, A.D., *Hitit Sanatı*, 1992 (İstanbul)

Özgüç, T., *Kültepe, Kanis/Nesa*, (2005)

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan(Grup üyesi) / Emeği Geçen	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Doç.Dr.Tunç SİPAHİ	Prof. Dr. Işın YALÇINKAYA	

1.5.2.2.2. Şehirler ve Mimari

Anahtar Kelimeler: Hattuşa, Potern, Sandık Duvar, Yerkapı

Boğazköy (Hattuşa), Alaca Höyük, Alishar, Maşat Höyük (Tapigga), Kuşaklı (Sarissa), Ortaköy (Şapinuva) gibi başlıca Hitit şehirleri arasında Hattuşa krallığının ilk başkenti oluşunun yanı sıra yerleşim planıyla şehircilik anlayışı için başlıca örneği oluşturur. Boğazköy, Hititlerden önce de yaşamını sürdüren önemli bir Anadolu kentiydi. Hitit kralı I.Hattuşili tarafından başkent yapılan Hattuşa, ilerleyen yıllarda Hitit Krallığının bir güç ve saygınlık merkezi haline geldi. Şehir, güney kuzey yönünde eğimli kayalık bir arazi üzerine inşa edilmiştir. Buradaki kayalık alanın yerleşim için seçilmesinin en önemli nedenlerinden bir tanesi Hattiler’de olduğu gibi Hititlerin de taşı ve kayayı kutsal kabul etmelerine dayanır. Hatta kutsal taşlara ibadet edildiği de metinlerden bilinmektedir. Yapılar çoğunlukla kayalık zemindeki temel yataklarına oturtulmuş, mimari adeta kaya ile bütünleştirilmiştir. Yapı duvarların alt kesimleri ve surlar iri taşlarla mahirane bir şekilde örülmüştür. Başkent Hattuşa aşağı ve yukarı şehir olmak üzere iki ayrı kısımdan oluşmaktadır. Tapınakların yoğunlaştığı yukarı şehir ile aşağı şehri bir iç sur ayırır. Aşağı şehirde I. numaralı büyük tapınak magazin adı verilen depoları, büyük taş bloklu kapıları, tanrı ve tanrıça heykellerinin yerleştirildiği kutsal odaları ve geniş mekânları ile yer alır. Tapınaklar bir Hitit şehrinin en önemli yapılarıdır. Dini bir merkez niteliğindeki tapınaklarda kral ve kraliçe yönetiminde dini törenler icra edilir, kurbanlar tapınağa sunulurdu. Hattuşa’daki gibi tapınaklarda dini törenlerin yanı sıra üretim gerçekleştirilen mekânların ve büyük depo odalarının varlığı da bilinmektedir. Kentin diğer önemli yapısı olan saray, bugün Büyükkale’deki kayalığın üzerinde surla çevrili asimetrik ve dağınık plan sergileyen bir yapı topluluğundan oluşur. Asimetrik planlama, Hitit yapılarında olduğu kadar şehirlerinde de görülebilen bir özelliktir. Hitit şehirlerinde güçlü bir savunma sistemi mevcuttur. Hattuşa’nın 6 km. uzunluğundaki surları tüm şehri kesintisiz olarak çevreler. Surlar Hititlere özgü sandık duvar tekniğinde inşa edilmiştir. Şehirlere giriş ve çıkış, törenlerin de gerçekleştirildiği çift kuleli anıtsal kapılardan sağlanır. Bunlardan en görkemlisi, Hattuşa’nın güneyinde şehrin en yüksek noktasındaki Yerkapı’dadır. Kötülöklere karşı kapı girişlerinin çevresinde tanrı, sfenks ve aslan gibi koruyucu varlıkların yontuları yer almıştır. Hattuşa’da Yerkapı’nın altından “potern” adı verilen taşla, bindirme tekniğinde örülmüş bir yeraltı geçidi mevcuttur. Bu tür geçitler diğer Hitit şehirlerinde de görülebilen bir mimari özelliktir. Ayrıca Hitit kentinde sutaşıma ve arıtma sistemleri, silolar, su toplama havuzları, ışıklar, özel evler, resmi yapılar, mabet-saraylar, imalathaneler, kutsal odalar ve alanlar, krali yazıtlar ve yontular, evler ve büyük ahırlar mevcuttur. Hitit krallarına ait mezarlar veya mezar yapıları henüz bulunamamıştır. Metinlerden kralların “taş ev” olarak adlandırılan yapılara gömüldükleri anlaşılmaktadır.

Taş temel ve kerpiç duvar her dönemde olduğu gibi Hititler tarafından da kullanılmıştır. Yapıların üst kısımları günümüz Anadolu’sunda olduğu gibi düz toprak dam ile kapatılmıştır. Yapılarda ev mimarisi tarzı ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Eski Hitit’e tarihlenen İnandık Tepe, Hüseyindede ve Boyalı Höyük’de gerçekleştirilen arkeolojik kazılarda bu tür mimariye sahip yapılar ortaya çıkarılmıştır. Hitit mimarisindeki temel malzeme olan taş, şehir içindeki veya yerleşim çevresindeki taş ocaklarından elde edilmiştir. Tapınak ve yapı duvarları bazen surların alt kesimleri ortostat adı verilen taş bloklarla kaplanmıştır. Ortostatlar kabartmalarla bezeli olabilmektedir. Alaca Höyük’te sfenksli kapın giriş kısmının iki yanındaki kabartmalı ortostatlarda dini konular işlenmiştir. Bir başka Hitit mimari özelliği taş blokaj uygulamasıdır. Örneğin Alaca Höyük’teki tapınak-saray yapısı bir taş blokaj zemin üstüne oturtulmuştur.

Foto: 7

Boğazköy'ün Havadan Genel Görünümü
(Seeher, J. 2006, 1, Res. 1)

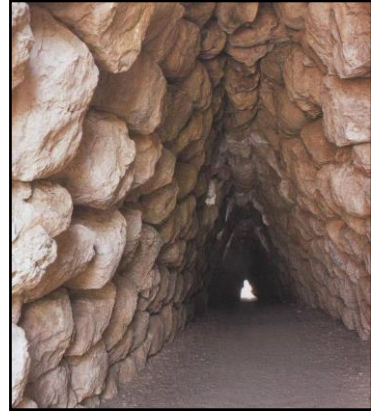

Foto: 8

Boğazköy, Potern
Darga, A.D., 1985, s.84, Res. 73)

Foto: 9 Boğazköy Aslanlı Kapı'nın Bilgisayarda Tamamlaması, H.Schriever (Seeher, J. 2006, s.50, Res. 49)

Kaynak:

Bittel, K. Die Hethiter, (1976)

Bryce, T., *Hitit Dünyasında Yaşam Ve Toplum*, (2003) Darga,

Dr.A., *Hitit Mimarlığı /I*, (1985)

De Martino, S., *Hititler*, (2006)

Macqueen, J.G., *Hititler*, 2001, Ankara;

Muhibbe, A.D., *Hitit Sanatı*, (1992)

Naumann, R., *Eski Anadolu Mimarlığı*, (1975)

Özgüç, T., *Kültepe, Kanis/Nesa*, (2005)

Seeher, J., *Hattuşa Rehberi, Hitit Başkentinde Bir Gün*, (2006)

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan(Grup üyesi) / Emeği Geçen	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Doç.Dr.Tunç SİPAHİ	Prof. Dr. Işın YALÇINKAYA	

1.5.2.2.3. Sanat

Anahtar Kelimeler: Hitit Sanatı, Hitit Üslubu, Kabartmalı Vazolar, Yazılıkaya, Riton.

Assur Ticaret Kolonileri Çağı'na ait Kültepe Ib tabakasına ait eserlerde Hitit sanatının başlangıcını belirgin olarak görebilmekteyiz. Çanak çömlekte aynı çağın gelişkin özellikleri Hititlerde devam eder. Anadolu'ya Kuzey Suriye ve Mezopotamya'dan gelen etkiler geleneksel yerel sanat ile sentezlenmiştir. Bu katkılarla Hitit'in erken evresinde M.Ö.17. yüz yıldan itibaren gelişmeye başlayan sanat anlayışı, İmparatorluk Çağının sonuna kadar gelişimini sürdürmüştür. Eski Hitit Çağında dönem sanatının ayrıntılarını ve üslubunu büyük ölçüde sergileyen İnandık Tepe (Ankara Müzesinde), Bitik (Ankara) ve Hüseyindede'de (Çorum Müzesinde) bulunan kabartmalı dini vazoları üzerindeki bantlarda Hititlerin dini tören veya törenleri çeşitli aşamalarıyla anlatılmıştır. Kadın ve erkek figürleri, saz, lir ve çalpara gibi çalgılar, Hitit kap tipleri, koç, geyik ve boğa gibi hayvanlar, sunaklar, kağı arabası, mobilya tasvirleri, dans sahneleri dönemin figüratif sanatı ve dini kutlama ayrıntıları hakkında bilgiler sağlamıştır. Özellikle Hüseyindede vazosunda yer alan ve saz ve çalpara eşliğinde bugünkü "halay" benzeri bir dans icra eden kadınlar, günümüzden farksız bir görünüm sergilerler. Ayrıca yine aynı bant üzerinde Hititlere has bir üslupla yapılmış boğa üzerinde durma sahnesinin örnekleri Ege dünyasında görülmektedir.

İmparatorluk döneminde kabartmalı vazoların yerini kaya kabartmaları almıştır. Özellikle Boğazköy'den güneye doğru giden hat üzerinde yoğunlaşan bu kabartmalar ve Boğazköy Yazılıkaya'daki tanrı tanrıça kabartmaları, dönemin Hitit yontu sanatının belli başlı örnekleridir. Yazılıkaya'daki tanrıların ucu kıvrık ayakkabıları, kısa etekleri, boynuzlu sivri külâh biçimli başlıkları karakteristik Hitit tanrı özellikleridir. Tanrıçalar da ucu kıvrık ayakkabıları, uzun etekli giysileri ve yüksek başlıkları ile Hitit sanatının bir tanrıça tiplemesini tanıtır.

Yazılıkaya A odasındaki kral IV. Tuthalya tasviri ve Alaca Höyük kabartmalarındaki yuvarlak başlıklı, elinde ucu kıvrık baston/asa taşıyan tasvir Hitit kral tiplemesini temsil eder. Taş eserler ve su kültü için özel bir örnek teşkil eden Eflatunpınar (Konya'da) kaya anıtında tanrı, tanrıça ve karışık varlıklarının oluşturduğu sevilen bir şema mevcuttur.

Hitit'lerde özel bir eser grubunu oluşturan çeşitli tiplerdeki mühürler, figüratif ayrıntılarıyla sanatsal ve ikonografik açıdan değerli bilgiler verirler.

Madeni ritonlar üzerindeki sahneler sanatsal ve dinsel yönden zengindir. Bunlardan Metropolitan Müzesi'ndeki Schimmel gümüş ritonu üzerindeki tasvir bandında, kral ve tanrı ile birlikte, önünde bir geyik yatan üzerine hayvan postundan torba asılmış kutsal bir ağaç (çam benzeri) tasvir edilmiştir. Madeni eserlerden figürinler, heykel ve heykelcikler, bezemeli silahlar, dini kompozisyonlar, kabartmalı kaplar ve diğerleri dönemin özgün sanatsal ayrıntılarına sahiptir. Burada sadece kısıtlı sayıda belli başlı örnekleriyle tanıtılmaya çalışılan Hitit sanatı, M.Ö.13. yüz yılda zirveye ulaşmıştır.

Hititler kompozisyon şemalarında kendilerine has özelliklere sahiptirler. Eski Hitit Çağı kabartmalı vazolarında, konu bütünlüğü öyküsel bir akış içinde tasvir edilmiştir. Aynı şekilde İmparatorluk Çağına ait Schimmel geyik ritonunda, Boston Müzesindeki yumruk biçimli riton üstünde ve Kastamonu Müzesindeki Taprammi metal kabında konular hareketli olarak ve bir sinema şeridi görünümüyle işlenmiştir.

Hitit sanatı her yönüyle, sadece Anadolu'da değil Hititlerin egemenliğindeki veya siyasi kontrolündeki Yakındoğu bölgelerinde de güçlü etkisini sürdürmüştür. M.Ö.1200/1150'de Hitit İmparatorluğunun yıkılmasından sonra Hitit sanatı ve üslubunun varlığı Geç Hitit Beyliklerinde devam etmiştir.

Foto: 10

Eflatunpınar Anıtı, Konya
(Doç.Dr.Tunç Sipahi,Arşivi),Ankara

Foto: 11

Gaga Ağızlı Hitit Testisi, İnandık
Anadolu Medeniyetleri Müzesi Rehberi,
Res.191

Foto: 12

Boğazköy Fildişi Dağ Tanrısı, Ankara Müzesi
(Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi Rehberi, Res. 222).

Kaynak:

Bittel, K. *Die Hethiter*, (1976)

Bryce, T., *Hitit Dünyasında Yaşam Ve Toplum*, (2003)

Canby, J.V., “*Hittite Art*”, *BA* 52, 109-129.

De Martino, S., *Hititler*, (2006)

Kohlmeyer, K., “*Anatolian Architectural Decorations, Statuary and Stelae*”, *CANE* (Ed. J.M. Sasson), (1995), 2639-2660

Macqueen, J.G., *Hititler*, (2001)

Muhibbe, A.D., *Hitit Sanatı*, (1992)

Özgüç, T., 2005, *Kültepe, Kanis/Nesa*, (2005)

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan(Grup üyesi) / Emeği Geçen	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Doç.Dr.Tunç SİPAHİ	Prof. Dr. Işın YALÇINKAYA	

1.5.2.2.4. Yazı ve Dil

Anahtar Kelimeler: Hititçe, Palaca, Luvice, Hitit Hiyeroglif, Çivi Yazısı.

Hititler tarafından kurulan devletin merkezi siyasal otoritesine bağılı olarak resmi dil Hititçe'dir. Hititler zamanında Anadolu'da Hititçe ile birlikte Hattice, Palaca ve Luvice konuşulmuştur. Resmi dil Hititçe'nin Kızılırmak yayı içinde konuşulduğu kabul edilmektedir. Hititler dillerine "Kaneş/Neşa" dili adını vermişlerdir. Kuzey Suriye'den aldıkları çivi yazısını Hititçe ile kullanmışlardır. Çivi yazısı da resmi yazı haline gelmiş ve saray çevresi tarafından resmi yazışmalarda kullanılmıştır. Uluslar arası dil ise Akatça'dır. Ünlü Kadeş antlaşması da tabletlere Akatça olarak kaydedilmiştir. Çivi yazısı çeşitli boyutlardaki kil tabletlere yazılmıştır. Tabletler Hitit kentlerinde arşiv yapıları veya odalarında ele geçmiştir. Büyük tablet arşivleri Hattuşa'dadır. Burada farklı yapılarda tabletler bulunmuştur.. Boğazköy'de bulunan tabletlerin arasında çok sayıda dini metin mevcuttur. Tabletler avuç içine sığabilecek boyuttan 30. cm.'e kadar farklı boyutlara sahiptir. Çivi yazısı, tablet üzerine 1, 2 veya 3 sütun halinde, önlü arkalı olarak yazılmıştır. Tabletlerin yapımında madenden de yapılmıştır. Boğazköy'de bulunmuş olan tunç tablet Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde korunmaktadır.

Çivi yazısının Hititler tarafından kullanılmasıyla birlikte çok sayıdaki çivi işaretinin ses değerinin öğrenilmesi güçlüğü halk tarafından yaşandı. Bunun üzerine ikinci yazı olarak şekillerden oluşan ve bu nedenle anlaşılabilir Luvi hiyeroglif yazısı kullanılmaya başlanmıştır. Hiyeroglif yazısı ve çivi yazısı kral mühürleri üzerinde özellikle birlikte yer almıştır. Kralların halka yönelik yazılarının ve uygulamalarının yer aldığı anıtlarda, halka ait mühürlerde ve yazışmalarında, mektuplarında, borç senetlerinde, toprak alım satım belgelerinde hiyeroglif yazısı kullanılmıştır. Halka yönelik anıtlardaki için bir örnek Boğazköy'deki Nişantaş yazıtıdır. Hiyeroglif yazısının tahta tabletlere ve balmumu tabletlere de yazıldığı düşünülmektedir. Ancak bunlardan herhangi bir iz günümüze ulaşamamıştır.

Yazmanlar Hitit toplumunda en ihtiyaç duyulan kişiler olmalıydılar. Akatça'nın zorluğu nedeniyle sarayda görev yapan ve Akatça bilen yazmanlar yazışmaları hazırlıyordu. Metinlere göre bu yazmanlar Hititçe kadar Hattice, Palaca, Luvice'yi biliyor, Akatça ve Sümerce'yi anlıyorlardı. Ele geçen sözlük metinlerinde Sümerce sözcüklerin Akatça ve Hititçe karşılıkları bulunmaktadır. Ayrıca halkla ilgili yazışmalar için de hiyeroglif yazısı bilen yazmanlar mevcuttu. Hem çivi hem de hiyeroglif yazısı Anadolu'da uzun bir süre birlikte yaşamıştır. Hitit İmparatorluğunun yıkılmasından sonra Güneydoğu ve Kuzey Suriye'de kurulan beyliklerde hiyeroglif yazısı kullanılmaya devam etmiştir.

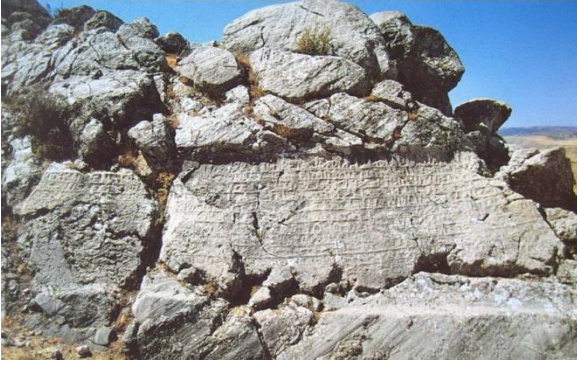

Foto: 13

Boğazköy Nişantaş, Luvi Hiyeroglif Yazıtı , (Seeher, J. 2006, s.110, Res. 115)

Foto: 14

Pişmiş Toprak Tablet, Boğazköy, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi,
(Mısır Kraliçesi Naptera'dan Hitit Kraliçesi Puduhepa'ya Yazılmış Dostluk Mektubu)
(Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi Rehberi, Res. 210)

Kaynak:

Bittel, K. *Die Hethiter*, 1976, Münih.

Bryce, T., *Hitit Dünyasında Yaşam Ve Toplum*, 2003, Ankara.

De Martino, S., *Hititler*, 2006, Ankara.

Dinçol, A., “*Hititler*”, *Anadolu Uygarlıkları, Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi* 1,(1982), 19-120.

Dinçol, B., (A.Dinçol ile beraber), “*Eskiçağ'da Doğu Akdeniz Havzası ve Anadolu'da Diller ve Yazılar*”, *Boğazköy'den Karatepe'ye Hititbilim ve Hitit Dünyasının Keşfi*, (2001), 20-37.

Gurney, O.R., *The Hitites*, Harmondsworth, 1961.

Macqueen, J.G., *Hititler*, 2001, Ankara.

Muhibbe, A.D., *Hitit Sanatı*, 1992, İstanbul.

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan(Grup üyesi) / Emeği Geçen	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Doç.Dr.Tunç SİPAHİ	Prof. Dr. Işın YALÇINKAYA	

1.5.2.2.5. Sosyal Yaşam ve Ekonomi

Anahtar Kelimeler: Hitit'de Sosyal Yaşam, Hitit Ekonomisi, Hitit Yasalar

Hitit dünyasının toplumsal yapısına ilişkin kanıtlar büyük ölçüde üst düzey yönetimin arşivlerine dayanmaktadır. Ayrıca sosyal yapı hakkında yasalardan kısmen de olsa bilgi alınabilmektedir. Eski Hitit krallık dönemine kadar ulaşan yaklaşık 200 madde içinde toplanan yasalarda toplumun her kesimindeki suçlara ilişkin cezalar yer almıştır. Bunların arasında kasıtsız ölüme neden olma, adam kaçırmaya, mülke zarar verme, saldırı, mülke zarar verme gibi daha birçok konuda işlenen suçlara verilen cezalar mevcuttur.

Hitit sarayında ve çevresinde çok sayıda saray görevlisi ve bürokrat yaşıyordu. Ayrıca sarayda kralın muhafızlarından oluşan bir askeri grup mevcuttur. Diğer önemli bir topluluk rahiplerden oluşmuştur. Hitit çağında kent halkının büyük bir kesimi kentler dışında köylerde oturuyordu. Hitit metinlerinden bizlere yansıyan büyük kentlerdeki sosyal yaşam ve yönetsel sınıflardır. Kırsal kesimde toprakların az da olsa zanaatkârlara kiralanabiliyordu. Ele geçirilen ülkelerden getirilen esirler (NAM.RA) Hitit topraklarına yerleştirilmiştir. Aralarındaki sanatçılardan başkentte faydalanılmıştır. Hitit toplumunda önemli bir yeri olan kölelerin sosyal hakları yasalarla belirlenmiştir. Evlenebiliyor, tazminat alıp verebiliyorlardı. Çok sonraki Roma Hukuku'nda görülmeyen birçok sosyal hakkın Hitit hukukunda mevcut olduğunu görüyoruz.

Hitit ülkesinde ekilebilir toprakları önce tanrılara sonra krala aittir. Kral istediğine arazi bağışlayabilir ve karşılığında kişiyi yükümlülüklerle bağlayabilirdi. Çok az sayıda özel mülkiyet vardır. Ülkenin geniş ve bereketli topraklarında krala bağlı çiftçiler toplumsal bir sınıfa oluşturmuşlardır. Çiftlik arazilerinde çeşitli tarımsal ve hayvansal ürünler elde edilmiştir. Hitit kralının arazi bağış belgelerinde çiftçi mülklerinin dökümleri verilmiştir. Bu çiftlikler Hitit tarımsal ekonomisi için önemlidir.

Ayrıca askeri hizmete çağrılmadıklarında kırsal kesimde topraklarını işleyen ve orduya yiyecek sağlayan gruplar mevcuttur. Bu sistem Osmanlılardaki "Tımarlı Sipahi" sistemine benzerlik göstermektedir. Çobanlık önemli bir uğraştır. Yasaların yaklaşık yüzde 20'si çiftlik hayvanlarına ayrılmıştır. Krallığın gelir kaynağı büyük ölçüde tarımsal üretime ve bunların vergilerine, vasal (tabi) devletlerden alınan haraçlara, altın, gümüş ve bakırdan yapılmış savaş ganimetlerine, yağmalanan hayvan sürülerine dayanırdı. Hitit yasalarında tüccarlara ilişkin veriler de mevcuttur. Metinlerde saray için çalışan tüccarlardan söz edilmektedir. Hitit çağında Ticaret Akdeniz ve çevresini kapsamış, büyük ölçüde Doğu Akdeniz kentleri ile yürütülmüştür.

Kaynak:

Bittel, K. *Die Hethiter*, (1976)

Bryce, T., *Hitit Dünyasında Yaşam Ve Toplum*, (2003)

De Martino, S., *Hititler*, (2006)

Gurney, O.R., *The Hitites*, (1961)

Macqueen, J.G., *Hititler*, (2001)

Muhibbe, A.D., *Hitit Sanatı*, 1992 (İstanbul)

Özgüç, T., 2005, *Kültepe, Kanis/Nesa*, (2005)

Haklar (Rights): (Telif ve kullanım hakları ile ilgili bilgiler.)		
5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca hazırlanan tüm içeriğin her türlü ortamda umuma arz yetkisi sınırsız süreyle Kültür Turizm Bakanlığına devredilmiştir. Bakanlık sonraki zamanlarda hazırlanan içerikle ilgili düzeltme, ekleme, silme veya yayından kaldırma hakkına sahiptir.		
Kaynağı Hazırlayan(Grup üyesi) / Emeği Geçen	Konu Editörü	Proje Yöneticisi
Doç.Dr.Tunç SİPAHİ	Prof. Dr. Işın YALÇINKAYA	